

ПЕЙО ЯВОРОВ
В ПОЛИТЕ НА ВИТОША
ТРАГЕДИЯ В ПЕТ ДЕЙСТВИЯ

chitanka.info

Събитието се извършва в София, сегашно време, м. май.

УЧАСТВУВАТ:

ХРИСТО ХРИСТОФОРОВ
СТЕФАН В. ДРАГОДАНОГЛУ
Д-р ВАСКО ЧИПИЛОВСКИ
ЧУДОМИР ЧИПИЛОВСКИ
МАРКО ПЕТРОВИЧ
Г-ца МИЛА В. ДРАГОДАНОВА
Г-жа ЕЛИСАВЕТА С. ДРАГОДАНОГЛУ
Г-жа АМЕЛИЯ М. ПЕТРОВИЧ и др.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

КАРТИНА

Салон с богата наредба в дома на Стефана Драгоданов. В дъното балкон и странични прозорци. Външен далечен изглед — Витоша. Майска надвечер.

Мила Драгоданова (в бяло облекло, права, запечатва довършено писмо и по всичко се вижда, че върши това скрито. Отвън се чуе неясен говор: там слугинята се занимава с господарското дете. Действащата отваря вратата). Митро, нямаш ли работа?

Слугинята (отвън). Детето се събуди. Взех го да не плаче.

Мила. Какво прави баба Ивана?

Слугинята. Тя готви вечерята.

Мила. Добре. Дай детето. Вземи това писмо и тичай да го пуснеш в пощенската кутия. Знаеш ли къде? На ъгъла, до голямата къща.

Слугинята (влязла). Аз все там пуцам писмата, когато ме прати госпожата или господаря.

Мила. Тъй. Знаеш ли да четеш?

Слугинята. Не знам, госпожице.

Мила. Добре. Тичай сега. (Слугинята излязла.) Бърже, че малкия ще се разплаче у мене. (Отива към средата на стаята, като люлее детето.) Засмей се, миличък! Засмей се на леля си. Вече седмица съм тук, не ме ли познаваш? На толкова месеца юнак! (Целува го.) А, виж там, виж в огледалото: още едно бебе. (Бленува.) Ти си мое момче. Не бива... моето момче не бива да плаче. (Сяда.) Какво? Гладен ли си? Кажи на мама, гладен ли си? Аз ще те накърмя (Притиска детето на гърдите си като майка и остава няколко мигновения в мечтателно упоение. На вратата се похлопва с малък промеждутък два пъти.) Влезте!

Чудомир Чипиловски. Влязохме. Видях Елисавета в кола, навярно да посрещне Стефана, новия народен представител. Цъфна нашата родна околия и завърза през тия допълнителни избори — да кажа ли какво? Един братат...

Мила. Кажи по-добре как се сбърка да дойдеш.

Чудомир. За сбъркване — не се сбърках, защото трамвая ме тръсна тъкмо пред вашата врата. И аз съм очарован, като те гледам тъй. Би трябало да те види Христофоров, за да забрави несполуката си. За кого беше та, за брата или любовника? Тури ръка на сърцето си и говори. О, ти си турила там едно... бебе! Жени, детето е най-скъпият ваш брилянт, казва една „Настолна книга за майките“, която вятъра беше разгърнал на битпазар... А, моите роднини са пресметнали, че майка ми е достатъчно богата с един брилянт като мене, и затова са разграбили всичко оставено от баща ми веднага след смъртта му. Но вижда се колко струвам аз, щом тя е принудена да плете зимно време чорапи на всички мои братовчеди и братовчедки — да им изсъхнат... Чакай, аз изключвам твоите — защо се мръщиш!

Мила. Моля ти се!

Чудомир. Кажи, кажи, виждам, че е на езика ти; наречи ме: груб, циник. Тъкмо така ме нарече днес в събранието на юристите един голям миролюбец, разбира се, защото трепере над бащината си кесия. Знаеш ли, не е чудно да бъде закрит Юридическия факултет за един-два семестъра. Не е въпрос за изключения студент, а за принципа. Нашите филолози ръмжат, но не лаят. Аз искам те и да хапят. Ако наистина бъде закрит Юридическия факултет, ще напусна филологията и ще се обявя за юриспруденцията. Най-лесно е да бъдеш записан между отписаните.

Слугинята. Госпожице, пуснах го.

Мила (става). Добре. Вземи детето.

Глас на възрастно дете. Лельо-о, мама доведе ли тати-и?

Мила. Хвани и Василя за ръката. Отведи го на улицата да чака баща си.

Глас на възрастно дете. Тук ли е леля?

Слугинята (излязла). Няма я. Ела да посрещнем татка ти.

Мила. Ти млъкна! Как тъй?

Чудомир. Да почина. А дотогава — кажи, ако има нещо за Христофорова. Тая заран сте се срещнали в улица „Лега“.

Мила. И разменихме по две думи. Зададох се познати. Омръзна ми това криене. Време е за последното решение.

Чудомир (усмихнат). Бедната! Вижте там, да се свърши и моето посредничество. (С движение.) По-други дела, дела велики ме зоват...

Мила. Моля ти се! Пак ли ще почнеш?

Чудомир. Та крив ли съм аз? Винаги, когато прекарам един час с Христофорова, ставам такъв: набира ми се. С него — мълча, не смея да говоря или поне той не ми дава поводи. Тоя бивш будилник...

Мила. Е де!

Чудомир. Извинете, ваша любяща нежност, ще избирам думи по ваш вкус... Тоя бивш захаро-думен оратор по работнически събрания, тоя настоящ лъчезарен политически деец, тоя неподобен публицист, тоя доброволец в литературната критика, крив ли съм, че той сам така се нарича!... Тоя... изобщо тоя човек, създаден сякаш само да приказва, вечно да приказва... когато съм аз при него — повечето мълчи, мисли, разхожда се, пуши, пие кафе и нито ме поглежда, ако не разпитва или не слуша за тебе. *(Вижда, че Мила е отишла на прозореца и се е подвесила навън.)* Ако не искаш да слушаш какво говоря, не чуеш ли, че свърших!

Мила. Е?

Чудомир. Аз свърших.

Мила. Продължавай, ако искаш.

Чудомир. Христофоров ми поръча да ти кажа, че непременно трябва да се срещнете утре-други ден.

Мила *(приближава)*. Той ми каза това отзарана на улицата. И аз току-що му изпратих писмо по пощата.

Чудомир. Нели знаеше, че ще дойда, че винаги навреме дохождам?

Мила. Като съм те виждала само когато пристигнах, преди седмица!

Чудомир. Отсъствуваше Христофоров, нямаше защо да идвам и аз. Пристигна той, ето и мене тук. Назначи ли му rendez-vous?

Мила. То се знае. И това ще бъде последната скрита среща.

Чудомир. Дали са на същото мнение дядо Васил и баба Василица?

Мила. Те мислят, че всичко се свърши още тогава, преди три години, когато снаха ми залови писмото на Христофорова от Швейцария.

Чудомир. Е, та?

Мила. Нищо. Тогава аз бях на шестнайсет години и нашите видяха работата в особна светлина. Те взеха Христофорова за човек, който иска да се забавлява, или кой знае...

Чудомир. И сега?

Мила. Сега — какво. Естествения край. Може ли нещо друго? Аз бях млада...

Чудомир. И като остаря?

Мила. Напълних деветнайсет и подбрах двайсетте.

Чудомир. Ой.

Мила. Значи, трябва да се свърши. За него е лесно. Той има партия, вестник, литература, ако щеш. Какво имам аз? Само него: от сутрин до вечер, от вечер до сутрин. Ти можеш да се смееш, ако искаш. Но това е вярно. За нищо друго не мисля, нищо друго не искам...

Чудомир. Кажи му това, когато се срещнете, тъкмо тъй, както го каза мене.

Мила. Затворили са ме в оня див край! Занесох цял ковчег книги оттук — изчетох ги; каквото имаше българско и руско в градското читалище там — изчетох го... Като си помисля колко и какво четох! Мога да кажа: от библията до Дарвина. Защото четох библията два пъти: еднаж на български и други път на френски. На френски — можеш ли си представи търпение — от кора до кора. И „Произхождението на видовете“, която баща ми получи като премия към едно медицинско списание...

Чудомир. Дето дири само рецепти против ревматизма, когато не приказва за корена си...

Мила. Сега той и майка ми имаха и по-друга грижа: те ту ме пращаха в Русия, при по-младия брат, ту ми избираха мъж.

Чудомир. В Русия — да не правят и тебе лекарка? Тогава вече, с брата си, двама лекари, непременно ще изцерите ревматизма... разбира се, доколкото той не е в корена!

Мила. Не ми е за шег. Не знаеш колко бях угнетена. Отдавна исках да дойда в София, но родителите не ме пущаха. Може би не им се искаше да останат съвсем сами, а може би и нещо друго. Имаше там един... който не ме оставяше да се покажа на прозореца. Той все на отсрещното кафене стоеше и дебнеше да ми се поклони и усмихне. Нашите забелязваха това — и много често го канеха в къщи.

Чудомир. О!

Мила. Той дойде преди месец тук.

Чудомир. В София?

Мила. Да.

Чудомир. Кой е, какъв е?

Мила. Кой и какъв ще бъде, когато майка ми може да хареса само богат зет... Та и баща ми.

Чудомир. Вие сте достатъчно богати.

Мила. Какво от туй?

Чудомир. Е, да, и зетя донегде ще крепи корена...

Мила *(се смее)*. И ще цери ревматизма. Защото е лекар.

Чудомир. Но кой?

Мила. Отгадай. Той дойде тук да се запознаел с нещо ново в някоя болница, по очните болести. Дано поне тогава някой сляп пациент се сбърка да отиде при него...

Чудомир. Кой ще бъде!

Мила. Аз казах на нашите, че искам да дойда в София — и тоя път те с охота ме пуснаха. Дали помислиха, че хуквам подир него? Или може би — защото Христофоров пристигна там по агитация! *(Смее се.)* Знаеш ли? Аз спечелих на Христофорова един избирател, нашия слуга...

Чудомир. Кажки най-после кой е тоя доктор?

Мила. Мъчно ли е да отгатнеш? Един братовчед — втори, — който навярно смята да купи позволение от владиката...

Чудомир. Ба, възможно ли е? *(Силно.)* Д-р Васко!

Мила. Да.

Чудомир. Д-р Васко... А че той е глупав като обущата ми! Пардон, като ония, които скъсах, защото тия — те са умни, те са на Христофорова. Какво ги гледаш, още не си станала негова жена, за да ти се свиждат. Измъкнах ги от къщи на другия ден след заминаването му. Трябаше да се явя по-приличен на едно място... Сега ме е срам да ги върна.

Мила. Добре, че се отплесна, иначе...

Чудомир. Но тоя Васко!

Мила. То е само смешно.

Чудомир. Смешно? Любезна госпожице, смея да се похваля с чувство по-деликатно от вашето. Домогването на д-ра Васка, поддържано от вашите почтени родители, за някакви двесте хиляди лева, па нека бъдат и два милиона, някак си понижава вашата цена. Това primo. Secundo — то отместя г-на Христофорова на много

унизителна позиция: да съперничи с един Васко... въсеница... какавида... шушка... нищо!

Мила (*наивно*). Остава да ме увериш, че говориш това сериозно. Но аз ще поискам от Христофорова да направи предложение. Тогава всички ще се отнесат към него по-иначе. То мина, миналото.

Чудомир. Дали е момент — веднага след изборите? Знаеш ли нещо от станалите разпри между бъдещите шурей и зет?

Мила. Нито искам да зная! Какво общо между моята любов и техните партизански ежби? Ако нашите рекат да ми налагат своето, аз зная пътя.

Чудомир. И то ще бъде по мой вкус и за Христофорова чест. Желая всичко неприятно за моите роднини и всичко достойно за моя приятел. Моите роднини, ох: ето това се вика пълнота на чувството! Моето чувство към тях е прошнуровано и запечатано с печата на вечността. Нему равно е само чувството ми към Христофорова...

Мила. Няма защо да го казваш.

Чудомир. Шопенхауер казва нещо много лошо за приятелството и нещо много хубаво за кучето. Аз оправдавам своето приятелство с благородството, което открих у себе си: кучешкия инстинкт... (*Мила се усмихва, той също.*) Какво! Помисли макар за общата... Че тях аз просто ги откраднах, за да избавя Христофорова от неловкостта сам да ги предлага... А с д-ра Васка, слушай: късо режи, да не отиде далеко. Той идва ли тук често?

Мила. Чакай, някой иде.

Слугинята (*от вратата*), Госпожице, г-н доктора.

Мила. Кой доктор?

Слугинята. Оня, дето превърза на Василча пръста.

Мила. Разбрахме се. Нека влезе.

Чудомир. Той? В една сваятна драма не се позволява това...

Д-р Васко Чипиловски влиза, съзира Чудомира и разочарование се изписва на лицето му. Той се покланя на Мила, готов да пристъпи за ръкуване.

Чудомир (*се изпречва и го задържа един момент*). Да, мой любезни, като почнеш от Аристотеля и стигнеш до Лесинга, като прескочиш у Аверкиева и се озовеш случайно при моя професор, всички теоретици на драмата говорят, че не се позволява това да се явиш от невиделица, съвсем немотивирано.

Д-р Чипиловски. Аз видях г-жа Елисавета...

Чудомир. Че отиде към гарата. Също като мене, толкова по-зле! И та помисли, че няма кой да пази къщата?

Д-р Чипиловски. Аз знаях, че госпожицата ще бъде тук.

Чудомир (в комическо отчаяние). Фарс!

Д-р Чипиловски (объркано). Господине, аз не играя фарсове. Бях в сладкарницата, дето ходя всеки ден по това време... Четях вестници и ядях нещо, когато...

Чудомир (отива към средата на стаята и говори като на себе си). Да изядеш едно „нещо“, за да изчетеш хрониката на всички вестници, без да ги купуваш... като при това, додето свършиш „нещото“, десет пъти погълнеш с очи немцойката, която ти служи... и после да не признаваш, че си фарсова фигура в драмата...

Мила. Чудомире!

Д-р Чипиловски. Слушай. Ако ям — ям, защото кафето ми вреди, и не знам тебе какво... За другото, което приказваш, мълча, защото не ти прави чест пред госпожицата. Да.

Мила (гледа Чудомара престорено строго). Разбира се.

Чудомир (като ехо, отивавки към балкона). Разбира се.

Д-р Чипиловски. Госпожице, извинете, аз не съм виновен за всичко това и много съжалявам.

Мила. Моля! Седнете.

Д-р Чипиловски. Но позволете най-напред вам да честитя голямата радост, избора на брата ви за народен представител.

Мила. Мм, благодаря.

Д-р Чипиловски. То е, уверявам ви, едно голямо събитие за нашия роден град. Мила. О, мислите ли?

Д-р Чипиловски. Без никакво съмнение. Само да погледне човек по-отблизо. Васил Драгоданоглу и неговия син Стефан Драгоданоглу. Васил Драгоданоглу, комуто и турски паши чест са правили. И неговия син при бащино богатство да остави спокойствието си за общественото благо. Какво получава един народен представител? Мнозинството от нашата околия показва, че още има съзнание у нас и-че знаем да ценим хората. Какво щеше да бъде например да се избереше противника на Стефана! Някакъв си... не знам какъв... отде... чий син...

Мила. Вашите... комплименти... Вне сте много любезен.

Чудомир (връщайки се откъм балкона). Разбира се.

Мила (като ехо). Разбира се.

Д-р Чипиловски. Азго виждах в София, на улицата, има три седмици. (Поглежда Чудомира.) За Христофорова говоря. Ти вървеше с него, не вярвам да сте приятели. Тряба да си... да си осветлил госпожицата; искам да кажа — трябва да си го описал какъв човек е.

Чудомир. Колкото за туй, тя е не само осветлена, но някак и поизгорена. Дори преди да дойдеш, ние все за това приказвахме.

Мила (поглежда стеснено).

Д-р Чипиловски. А, сега разбирам. Сега разбирам защо бяхте тъй наострени, когато влязох. Но важното е — края. Право, госпожице, то е едно щастие за града и чест за всички ни. И за мене, защото, макар втори, сиреч далечни братовчеди, искам да кажа, макар че това не трябва да се смята никакво роднинство... (Чудомир кашли, за да не се разсмее.) Човек... човек пак се чувствава близък. Да, и някак си...

Чудомир. И някак си съжaliaва, че не е наистина близък. О, пуста кашлица.

Д-р Чипиловски. Да, някак си...

Чудомир. И тъй — и тъй!

Мила (кашли). Чудомире, да не си запушил!

Чудомир. Аз мога да се въздържам, но има хора, които стават и от сън да пушат.

Д-р Чипиловски. Аз не пуша.

Чудомир. Дойде ми наум за оногова, с когото си ме видял преди три седмици: той пуши много.

Мила. Горка, която го вземе.

Чудомир. Речи, братовчед: коя ли ще го вземе!

Д-р Чипиловски. Някоя като него.

Мила (разсеяна). Разбира се.

Д-р Чипиловски. Разбира се.

Чудомир. Я да видим, като се разбира, ти какво разбираш?

Мила. Тъй скоро! Нашите си идат. Извинете, господа, ще постоите малко сами. (Излизайки.) Но бъдете мъдри, не се карайте като роднини, макар да сте такива.

Чудомир (след нея). Не знам дали и с мене той се счита близко-далечен... и тъй — и тъй.

От двора се чуят смесени гласове, между които едва се различава един детски: „Тате, тате...“

Д-р Чипиловски (*става, слуша се, после говори.*) Чудо, ти не ми се харесваш днес.

Чудомир. Има хора, на които да не се харесаш е просто дълг.

Д-р Чипиловски. Ето, изведнъж се дръпна. Каква ми е вината?

Чудомир. Първо, че тъпчеш земята, на която аз правя чест да стъпвам — и дори нерядко на бос крак...

Д-р Чипиловски (*се смее*). Хубаво го каза.

Чудомир. Второ: като че не ти стига д-р Васко, но отгоре се наричаш и Чипиловски.

Д-р Чипиловски. А че и ти така се наричаш: Чипиловски.

Чудомир. За нещастие. Един от двама ни би трябало да се нарича иначе.

Д-р Чипиловски. Ех, пък ти промени името си и туйто.

Чудомир. Май че ще го направя. И сериозно мисля дали заслужвам името Кочкарев.

Д-р Чипиловски. Как, как?

Чудомир. Но тогава ти ще трябва да се наречеш Жевакин или Анучкин, или най-сетне — Пържени яйца.

Д-р Чипиловски. Ха-ха-ха. Пържени яйца.

Чудомир. Не, по-добре Жевакин: ти се смееш тъкмо като него.

Д-р Чипиловски. Какво е всичко това!

Чудомир. Комедия от Гоголя — „Женитба“.

Д-р Чипиловски. Ти отде знаеш! Кой ти каза?

Чудомир (*го изглежда под вежди*). Мънинка — тънинка — с мили очички — с малки ръчички — тая вечер прилича на лилия...

Д-р Чипиловски (*доверително*). Право да ти кажа, колкото за хубост — не е по моя вкус.

Чудомир. Знам, в това отношение ти би предпочел оная, сладкарката.

Д-р Чипиловски. Виж...

Чудомир. Чакай да не те виждам! (*Обръща гръб и се отстранява.*)

Д-р Чипиловски. Е, чакай, какво... да не би да ревнув...

Елисавета Драгоданоглу (*влязла бързо*). О, нашите гости сами стоят. (*Гледа ги.*) Какво тъй! Защо не седнете? (*Ръкувайки се.*) Докторе, благодаря: пръста на сина оздравя. (*Тихо.*) В наше отсъствие, дето викат: на завоюване? А ти, Чудомире?

Чудомир. Аз дойдох да видя дали на мама е останало време да уплете и мене едни чорапи и да ги тури в дисагите на народния представител... защото по всичко се вижда, че скоро ще ми трябват за някоя сватба.

Елисавета (*прехапва устна*). А... Не и да поздравиш депутата?

Чудомир. Моя братовчед, д-р Васко, уж за туй е дошъл, пък забрави да върви поред, след като почна вече от „госпожицата“.

Елисавета. Госпожицата?

Чудомир. Не аз — моя братовчед се обръща тъй към нея. Той не помни, види се, че до вчера я въртеше на ръце около себе си, а тя посягаше да го лови за брадата.

Елисавета. Да, но тя е вече мома и твоя братовчед не е и за нея тъкмо такъв, какъвто си например ти.

Чудомир. Знам и той сам одева каза, че обича и тъй — и тъй.

Д-р Чипиловски (*иска да обърне разговора*). Стефан добре ли се чувствува?

Елисавета. Съвсем добре. Ще промени палтото си и ще дойде. Каза: имал сила още десет избора да направя.

Чудомир. Нека стане министър на полицията, да направи всички избори в България. Елисавета. Плоско.

Чудомир. И керемидата е плоска, но като падне на глава — боли.

Елисавета. Чудомире! Ти се забравяш. Ако си дошъл у хора, бъди човек, ако ли не...

Чудомир. Иди по дяволите? Отивам.

Стефан Драгоданоглу (*влиза, към Чудомира*). А, какво, чакай! (*Към другите.*) Това опако момче пак нещо...

Д-р Чипиловски (*се ръкува*). Стефане, позволи ми с най-голяма радост...

Драгоданоглу. Благодаря, докторе, благодаря. Без церемонии, да отдъхна. Оная вечер банкет, снощи овация... (*Към Елисавета.*) Има ли поздравителни телеграми и тук? О, аз забравих, цял куп: видях ги в другата стая. (*Към Чудомира.*) А ти — дай си ръката. Много здраве от майка ти, има там нещо за тебе. Докторе, много-много нарочни поздравии от баща ми и майка ми. Моя доктор, каза баща ми... (*Ослушва ее.*) Да не би някой? Сега не вярвам, но след вечеря сигурно ще дойдат приятели. (*На Чудомира.*) Ти какво си ме зяпнал?

Чудомир. Слушам народа и чакам да видя бога. Глас народен, глас...

Драгоданоглу. Как беше? Воск...

Чудомир. Вокс. Vox populi — vox dei . Слушам го пресипнал и мисля.

Драгоданоглу. Какво измисли?

Чудомир. Че у нас в изпитото вино и ракия при дадени случаи би могло да се спиртосат всички наши народни представители и да се образува един музей на парламентаризма...

Драгоданоглу (*широко отвари очи*). О!

Елисавета. Искаш да кажеш...

Чудомир. Знам, че той почти не пие.

Драгоданоглу. Е, тогава — да не си станал монархист?

Елисавета. Боже.

Д-р Чипиловски. А? Да не е станал монархист!

Чудомир. Ако беше питал само д-р Васко!

Драгоданоглу. Е, че? (*Гледа го.*) О, о! Трябаше изведнаж да се догадя. Та кажи си болката от-крито... Но там вече, на такава болка, докторе, и твоята наука не може да помогне. Пропадна г-н Христофоров въпреки всичките усилия на въртоглави даскалетини.

Д-р Чипиловски. И гамени.

Чудомир (*вън от себе си*). А ти — какво си!

Драгоданоглу. А!

Д-р Чипиловски (*объркан, почервенял, се обръща внезапно към Елисавета*). Извинете, госпожо!

Комическо впечатление.

Драгоданоглу. Чудомире, аз не обичам такова държане. Доколко това е хлапашко — виж, и сам доктора, наместо да се разсърди, почна да се смее.

Г-жа Амели Петрович, водеща за ръка Мила, и Марко Петрович влизат.

Амели (*с едва чувствуван чужд акцент*). Както е прилично след победата: всички са весели и засмени . (*Целува се с Елисавета, подава на Драгоданоглу ръката си, до която той допира устни, и поздравява с глава д-ра Чипиловски и Чудомира.*)

Петрович. Госпожо! (*Подава ръка на Елисавета и после на Драгоданоглу.*)

Разговора следва без прекъсване, изказите се кръстосват в спрешава.

Елисавета. Каква изненада!

Драгоданоглу. Бай Марко... Да, депутат — при твое подпредседателство.

Петровиц. Бяхме на покупка и минавайки оттук, попитахме... А, гърлото — липов цвят или пастили, Chlorate de potasse.

Елисавета. Моля, минете.

Драгоданоглу. Да. Благодаря. Госпожо... *(Представя д-ра Чипиловски и Чудомира.)*

Амели. Приятно ми е да ги видя. И с двамата вече... Срещата съм ги тук.

Петровиц *(се ръкува с д-ра Чипиловски).* А по-младия?

Драгоданоглу. Студент — и щеше да бъде отличен, ако не обичаше да прави опозиция: всекиму и за всичко.

Петровиц. Напротив, така прилича на младостта. Ще има и той време като нас с много неща да се примири — и още как!

Чудомир *(ту се усмихва, ту се чумери).*

Драгоданоглу. Странно, той още не ти е възразил.

Петровиц. Ще ми направи удоволствие. *(На Чудомира.)* Какво учите?

Мъжете и жените се събират поотделно и постепенно излизат напред.

Амели. Вие имате един щастлив вкус за кулорите, госпожо. Тая рокля ви прави на...

Елисавета. Преди месец навърших двайсет и пет.

Мила *(прехапва устна).*

Амели. Аз пък щях да кажа двайсет и четири, ако нямаше син на десет. А ти. Мила, прочете ли книгата?

Мила. Сремнах един галицизъм... *(Не може да си спомни.)*

Амели. Донеси да го видим. *(Мила излазя.)* Извънредно симпатично дете.

Елисавета *(като че продължава предишния разговор).* Когато бях като нея, аз вече отдавна имах дете. *(Суетно.)* И то, още десет години, ще гласува вече за баща си.

Те сядат.

Амели. Аз пък съм се омъжила на 24, и то преди 12 години — и още нямам. Да бях имала един син, бих искала той да отмести баща

си... Но там, оня господин, който постоянно се усмихва, струва ми се, че идва често у вас и ухажва?

Елисавета. Как ви се вижда? Бедния, в такава компания... Да го повикам ли?

Амели. Моля, моля, оставете го.

Елисавета. А как ви се вижда?

Амели. Quantite tout-a-fail negligeeable.

Елисавета. Че и тя какъв по-добър ще чака... Аз едно време... *(Млъква, понеже Мила дохожда с една книга и сяда при Амели.)*

Чудомир *(който е слушал от страни разговора на Драгоданоглу и Петровича, се вмесва).* Реликвии!

Петрович *(се смее).* Да, да. Госпожо, не забравяйте да запазите в семейната сбирка скъсаните цървули, които вашия мъж казва, че е донесъл.

Елисавета. Те са съвсем нови. Стефане, обувал ли си ги? *(На Амели.)* Той де е научен на такива неща?

Мила. Аз, като погледнах, дето бяха завити, помислих, че е октопод.

Дружен смях.

Чудомир *(е повикал Мила настрана.)* Аз ще си ходя, да не стеснявам господата. На Христофорова — нещо особно?

Мила. Нищо — освен писмото, което му пратих. Но ти дохождай по-често.

Чудомир. А ргорос, Елисавета и Васко как са?

Мила. Изглежда, че се разбират. Тя дори ми говори вече за него. Ох, не мога да го гледам.

Чудомир. Аз ще го измъкна оттук.

Драгоданоглу. Вета!

Чудомир *(на Мила).* А тя иска да минава за модерна.

Мила *(се усмихва и отива при Амели, която я хваща за ръка и туря до себе си).*

Драгоданоглу. Чела ли си во вестниците дописка за някое бурно предизборно събрание, Вета?

Елисавета. Дописка ли?

Д-р Чипиловски. Чето имаше по всичките...

Драгоданоглу. Не, не, подробна дописка — и дали си запазила тоя брой.

Елисавета. Такава дописка...

Петрович. Спомням си, то бе в някой от социалистическите.

Чудомир. Аз ще та го донеса утре. *(Към д-ра Чипиловски.)* А сега, г-н докторе, като поднесохме поздравите си, да ходим.

Д-р Чипиловски. Аз... да.

Сбогувания при следващия разговор.

Драгоданоглу. Ние почти не чухме гласа на доктора.

Д-р Чипиловски. Аз — с политика...

Амели. Тъкмо политаката е за всички, дори и за жените.

Елисавета. А знае какво пишат всички вестници.

Д-р Чипиловски *(поласкан)*. Ех.

Чудомир *(като че говори само нему)*. Ако искаш да ставаш директор на Общественото здраве, да не мислиш, че може без политика!

Петрович. Дори не без голяма.

Д-р Чипиловски *(скромно)*. Моите претенции не отиват дотам.

Чудомир *(при вратата само нему)*. А ти помисли, че някому ще мине през ума такова нещо, та се оскърби.

Елисавета. Аз трябва да дам на Чудомира пратеното от майка му. Две минута. *(Излазя.)*

Амели *(поглежда към вратата, презрително)*. Но, миличка, доктора c'est un.

Драгоданоглу. Така с тоя Христофоров, с тоя идеален г-н Христофоров.

Петрович. В какво собствено го обвиняваш?

Драгоданоглу. Неговите възвания, неговите речи... Та видял си в дописката, разбрал си сми-съла на всичко. И ако то не е долно...

Петрович. Долност не видях, затова ти и заговорих. Видях само един противник, който се е борил с всички законни средства против беззаконията на властниците. *(Сяда.)*

Драгоданоглу. Когато и ти говориш тъй, няма защо да се възмушчавам, че Христофоров се осмели в онова събрание, за което дописката лъготи, да гръмне насреща ми: полицейски кандидат, утрешен избраник на пияни цигани! То бяха възмутени граждани,

които той нарече пияни цигани, а не някаква моя приготвена шайка. Аз го спасих, той трябва да ми благодари. Инак — не само копчетата на жилетката му щяха да откъснат, но и дробовете му нямаше да останат. (Сяда.)

Петрович (*изважда цигари*). Дамите? Но и без позволение ще запуша.

Драгоданоглу. Мила. (*Тя отива да постави на масата пепелница и паличета*). То беше отврати телно. Както бях пред него, готов да заема мястото му на трибуната и да възразя, той ме посочи с пръст — не, просто ме блъсна в гърдите... и ме нарече... (*Прекъсва изведнаж, като че си припомня нещо; глухо.*) Мила, дай огън и мене. (*Пали цигара, загледан в ръцете на сестра си и дори похваща лявата и ръка.*)

Мила (*болезнено*). Какво има?

Драгоданоглу. Нищо. (*Гледа мрачно пред себе си.*)

Аmeli (*на Мила, която е отишла при нея*). Какво ти е?

Мила. Не знам. Без причина.

Петрович. Стефане, ще ме изслушаш ли спокойно?

Драгоданоглу. Мерзавец. Какво и против кого той не говори. (*Интригантски.*) Имаше дори някои намеци, които се отнасяха лично за тебе, уверен съм.

Петрович (*с усмех*). За мене? Тогава непременно съм направил нещо, което сега не мога да си спомня. Ако не бъде за мене, то ще е за друг: когато Христофоров говори, винаги има нещо. Познавам го добре, защото три години беше в нащата партия, па и днес е между моите приятели. Зная как той дойде при нас, зная и защо ни напусна. То бе естествено: такъв голям скок отляво надясно... И той се отъркули значително назад, за да намери мястото си. Докога ще остане там — не зная. Той не е от ония, които могат да депозират ума си в централното бюро на една партия и да оставят на други грижата да мислят за тях. Такива хора мъчно се водят.

Драгоданоглу (*почти грубо*). Да бяхте го оставили той да ви води!

Петрович. За жалост, в това още по няма да го бъде. Той е един философстващ романтик в по-литиката, която сякаш иска да откъсне от действителността. И страх ме е, той сам някога да не се откъсне от всичко.

Драгоданоглу. Виждам, че пред тебе не трябва да се говори за Христофорова. Ще говоря за работа: има двама чиновници при Земледелската банка там, в града, които трябва да уволним още сега. Има и дузина народни учители — но края на учебната година е близък и аз нагласих работата с училищните настоятелства.

Петрович (*гледа Драгоданоглу продължително и любопитно*).

Амели. Но тебе — какво ти е, мое дете?

Мила. Не знам.

Амели. Ти не слушаш мене, а ония... Те говорят за политика... за г-на Христофорова.

Мила. За него.

Амели. И? Ах... (*Навежда се над нея.*) Да? Но защо тая тревога? Трябва съвсем малко кураж. То зависи presque... почти единствено от тебе.

Мила. И аз така си мисля, а все пак...

Амели (*комплиментно*). И той заслужава! Засмей се.

Мила. Аз треперя: струва ми се, че вее. А прозореца е затворен.

Амели. Иди да вземеш шал. (*Мила излязла.*) А вие, господа, млъкнахте? Моя мъж забрави, че ние бързахме. (*Става.*)

Петрович (*също става*). Имаш право. Амел. Но аз ще кажа още две думи на Стефана.

Драгоданоглу (*се дига изтежско*).

Елисавета (*като влиза*). Прави, да си ходите? (*Към Амели.*) Боже, тия деца... На малкия никнат зъби, не мога да разбера кога е болен, кога здрав. А големия седнал, че ми говори като баща си...

Драгоданоглу (*нервно*). Остави сега туй. Да не изкараш най-после, че и баща му говори като него!

Амели. Ние разбираме. Умно е детето.

Мила (*влиза огърната в шал и застава като статуя в дъното*).

Петрович. Виж, Стефане... Когато те посочих на централния партиен комитет като кандидат на партията за тоя избор, аз имах пред вид следните обстоятелства: най-добрите наши хора са в Събранието и ние нямаше кого да противопоставим на Христофорова, човек с обаяние сред интелигенцията. Опозицията се готвеше изцяло да гласува за него, като застави дори и местните величия да се откажат от амбициите си... И аз помислих, че като вземем чрез тебе толковато

икономически зависими от баща ти села, нашата победа ще бъде осигурена, нашата неопетнена победа...

Драгоданоглу. Значи, аз я опетних?

Амели. Марко, време е да си ходим. Нели почиваш, това е много политика за днес. *(Предупредително.)* И, струва ми се, че си много строг.

Елисавета *(някак докачено)*. Аз ще кажа, че Стефан напразно си бяхте гърдите по тия избори... Каква полза? Или ни трябва нещо? Имаме си всичко.

Петрович *(на Драгоданоглу)*. Откога наемам ваше здание? Зная те оттогава — и нито можех да те помисля способен за такова превръщение... Един човек, зает само да събира наемите от имотите на баща си; един човек без особни политически интереси, съчувстващ на всички партии — да, на всички партии... Аз се чудя как в две седмици такъв един човек се превърна на... на...

Амели. Но, топ аті, ще свършим ли?

Петрович. Да, Амели. Остави това, Стефане. Недей бърза. С време ти ще добиеш опит и ще бъдеш друг.

Драгоданоглу. Ще имам пред очи терка на Христофорова.

Петрович. Остави. Но онуй — уволняване чиновници... и учители, не поменувай. То би било връх... *(Тука го по рамото.)* Подир няколко дни ти ще се успокоиш и щеме разбереш по-добре... Сега — у тебе има някакво раздразнение срещу противника...

Драгоданоглу. Тоя противник!

Петрович. Тоя-оня, така е: има едно раздразнение, което ти размътва главата. То ще мине...

Амели, да бързае! Г-жо, сварете липов цвят на мъжа си...

Амели *(на Драгоданоглу)*. Така разстроен? О, как близко до сърцето си туряте всичко. Моя мъж...

Петрович *(на Мила)*. Малка моме! Защо си тъй печална? Много, много бърже порасна ти. И за тебе вече трябва една партия.

Елисавета. Да пази господ!

Амели *(сесмее)*. Не политическа, госпожо.

Драгоданоглу. Аз няма да ви изпращам, защото — виждате как съм.

Петрович. Е, стой си.

Драгоданоглу (на Елисавета, пред която са излезли другите). Подир това прати ми веднага Мила, а ти се погрижи да сложат вечерята. (Той се разхожда един момент силно сосредоточен, дори се усмихва на мисълта си, но изведнаж тръсва глава от бодлив спомен.)

Мила (влиза и се спира незабелязана от брата си, който е почнал отново да ходи). Аз ти трябва?

Драгоданоглу (сепнато и грубовато). Да. (Изглежда я.) Ела тук. Седни.

Мила (отива при канапето). Мога и така.

Драгоданоглу (затруднен как да почне, потръгва да се разхожда и пак спира). Мама ме пита... Да. Тя имаше един пръстен, малък златен пръстен с тюркоаза. Дала го беше тебе, но вече много време не съм го виждал на ръката ти. Какво го направи?

Мила. Какво мога да го направя!

Драгоданоглу. Без забикалки. Никой не е ме питал. Аз видях също такъв пръстен у един човек... В начало не обърнах внимание, но одеде, когато ти подаде огън на Петровича, изведнаж нещо блесна в главата ми. Едно време у нас идваше един господин и ти дебнеше само той да посегне към цигара, за да му запалиш кибрит. Но това не е важно. Важното е, че същия този господин има днес на ръката си.

Мила. — същия пръстен, който аз му дадох. (Сяда.)

Драгоданоглу. Дотам ли дойде работата!

Мила (тихо и решително). Работата е била винаги дотам.

Мълчание.

Драгоданоглу. Значи, мене не остава освен да млъкна. Но аз — аз мисля, че имам право да говоря и ще говоря.

Мила. Слушам.

Драгоданоглу. Ще говоря. Защото съм брат. То е моя длъжност. Аз съм по-стар, мога да виждам и мисля по-добре от тебе — и ти казвам, че всичко това не е хубаво. И ти трябва да го разбереш за своя полза.

Мила. Благодаря.

Драгоданоглу. С какъв тон отговаряш!... Но слушай. Тоя господин още преди три години... не, да не отивам в подробности: ти знаеш как се отнесоха тогава към цялата история майка ни и баща ни... и какво мнение си съставиха те за него.

Мила. Ти споделяш ли го?

Драгоданоглу. Нещо повече.

Мила. Откога? Доколкото зная, макар че той престана да идва у нас, ти не престана да се срещаш с него — и то кой знае дали не от суета да го имаш пред хората между своите познати.

Драгоданоглу. Я повтори! Кога се научи да говориш тъй? Ти нареди всичко това като заучен урок.

Мила. Види се, често съм имала повод да го мисля.

Драгоданоглу. После: да го допуснеш в къщата си и той да съблазни едно дете на шестнайсет години!

Мила. Сега съм на деветнайсет, на двайсет.

Драгоданоглу. Воден не от любов, а от...

Мила. Остави аз да съдя за това.

Драгоданоглу. Развратник!

Мила. Тогава и аз съм развратница.

Драгоданоглу. Развратник е той! (*Дръпва стол и сяда срещу нея.*) Знаеш ли ти неговите...

Мила. Ти може би не знаеш всичко. Аз ще изброя имената с подробности, които той ми разказа, без да го питам.

Драгоданоглу (*слисан*). Е?

Мила. Все пак той не е развратник. За да стигне до мене, той е трябало да мине през целия този път. И най на края ще има с какво да се гордея аз.

Драгоданоглу. Това моята сестра ли е? Момиче, ще те оставя да си трошиш главата — и то ще бъде много заслужено, щом такива бръмбари са бръмнали в нея. Право да си кажа, струва ми се, че днес за първи път те виждам и слушам.

Мила (*почти усмихната*). Тими си брат, знам, че ме обичаш. Но, Стефане, през тия три години ти не забеляза, че аз раснах, мислих, зрях. Па най-сетне всеки заслужва съдбата си. Остави ме и то ще бъде най-доброто. Немога ли да разполагам вече со себе си?

Драгоданоглу. Колкото за това — не можеш. Виж, еманципацията на жената ще влезе в нашата къща последна. Поне няма да оставим да ни водищ, когото си щеш!

Мила. Сам знаеш, че Христофоров не е кой да е. Вътрешно ти го уважаваш. Когато ми се караше преди малко, аз все си оставах с впечатлението на... на някаква фалшивост от твоя страна. Не говориш

ли за избора, ти дори не можеш да се разсърдиш както трябва. И много просто: защото няма за какво.

Драгоданоглу. Ще ли млъкнеш ти! Аз зная какво говоря. И като зная мнението на нашите — и намерението им, — ще говоря и ще върша и от тяхно име.

Мила. Това ми се вижда малко загадъчно.

Драгоданоглу. Ще ти стане ясно, ако искаш, и ще ти светне. Но извади тогова от главата си. Аз не искам нито името му да се поменува в моята къща.

Мила. О, достатъчно го слушахме одеде от тебе.

Драгоданоглу. Що значи тоя език?

Мила. Ако ти се отнасяш така!

Драгоданоглу (с ръце в джебовете). И за кого! За един... един... Фу! Но погледни! Един човек, който е отворил адвокатско писалище не работа да върши, а рошевоглавци да събира около себе си... Той се окадява в съда да защити само някой просяк или нехранимайко. Разбира се, те единствено имат време да го търсят по кафенета, като знаят, че ще ги защитава безплатно... Тоя човек не от друго, а от мързел отказа преди два месеца едно дело, което можеше да му плати дълговете... Защото е потънал в дългове. „Не сте прави, казал, не мога да ви защитавам“!

Мила. Само за това човек да му плати дълговете!

Драгоданоглу. Може би то е в условията ви.

Мила. Не бой се. За тия неща той ми е говорил така, както не зная колко мъже са способни да говорят. И ще ти кажа, че...

Драгоданоглу. За твоите пари те обича той! Какво ще ми кажеш? За твоите пари! „Не сте прави, не мога да взема вашето дело.“ О, така се печели известност, така се печели слава! Кажи, кажи да видим.

Мила. Преди минута ти изглеждаше да разбираш всичко, както трябва да се разбира. Сега няма вече какво да казвам и — мълча.

Драгоданоглу. И добре правиш. Един... Но ако той имаше някакво намерение, сериозно... неговото държане... там, пред очите на твоите родители, против твоя брат. Тоя случай как ще го обясниш? Не, говори сега. Говори, аз слушам. Защо мълчиш? Той, там, с пръстена на ръка, с твоя пръстен — пред стотини народ... Но то е нечувано, немислимо, аз цял се потръсвам — разбираш ли ти! Да ме нарече той

полицейски кандидат и да ме блъсне в гърдите с пръст, на който носи пръстен от сестра ми... И тоя човек да ми стане близък, да го нарека почти брат! Че ти обезумяла ли си? Кажи, кажи... (*Подига главата и с ръка.*) А, сковаха ли ти устата! Безумна, ти знаеш ли какво вършиш? (*Тя прави движение да излезе.*) Стой, искам да те чуя сега. (*Спуска се върху нея с дигната ръка.*) Ти!...

Мила (*оттласва ръката му*). Остави ме. Иди направи още един избор с тоя юмрук — и се върни два пъти депутат! (*Излазя.*)

Драгоданоглу (*остава като прикован на мястото си, и гледа смаян към вратата*).

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

КАРТИНА

Терасата пред главния вход на градското казино в София.

Слънчев ден, между 1 и 2 часа след пладне.

Христо Христофоров и трима събеседници около една маса. Четирима души около друга маса, на противоположен край. Един чиновник от Министерството на външните дела, при трета маса, по средата, чете френски вестник. Двама малки чиновници и един артист от Народния театър при четвърта маса, вътрешна. Двама прислужници шетат около масите. Посетители, единични или на групи, неколцина со жени, минават през терасата, мнозина влизат, други излизат от казиното, като се поздравяват помежду си или разменят нечути думи. Едно циганче ваксва обувката на артиста и като свършва, забикаля някои маси и излиза.

Христофоров (пуши). Кажете ми тогава, господа: с какво ще оправдае своето съществуване тоя микроскопически народ между народите? Ние трябва да го знаем! Инак — ще съжалим, че Дибич не е заседнал някога на Балканите и че България не е днес една руска губерния...

Първи събеседник. О!

Христофоров. Без прекалена патриотическа чувствителност. Ние едва ли ще можем да раз-вием някаква особна материална култура... или поне, едва ли ще проявим значително творчество в тая посока.

Втори събеседник. Белгия?

Христофоров. Белгия? Посочи я някога един наш държавник като образец за българите. И не за нейния политически живот — а за нейния икономически напредък! Ако Белгия би била достижима за нас... тя би ме вдъхновила само като условие за много по-висок обществен идеал. Аз минах в ранна младост школата на една партия, чиито икономически доктрини си останаха неопровержими за мене.

Втори събеседник (със смях). Вие направихте от онова време досега една значителна еволюция... назад.

Христофоров. Да, защото великите световни промени ще станат и с нас, и без нас. В това отношение по силата на нашите условия ние ще си останем готовановци. По-непосредствено служене изисква

живота, който кипи около нас — народа, който се подига — обществото, което чертица по чертица добива образ...

Трети събеседник. Доколкото разбрах, ти оспори нашето право на култура...

Христофоров. Моля. Казах — материална култура. И оспорих не едно право, а отрекох една възможност. Само едрия юмрук владее източниците на богатството, което е последователно майка и рожба на всяка материална култура. Поменах Русия, руска провинция, като мислех: поне днес щяхме да бъдем членове на един велик народ и щяхме да се приобщим в неговите велики страдания и борби, велики задачи и идеали. Да, наместо да хабим всяка капка сила, като пазим — какво? — неприкосновеността на едно късче земя и правото да говорим един славянски жаргон!

Втори събеседник. Ваше мнение, подчертайте!

Христофоров (с усмивка). Жаргон е за мене всеки език, на който не е писал още поне един гениален човек.

Първи събеседник. Да оставим езика. Но рано или късно ние ще се разширим.

Христофоров. Колкого за патриотизъм — аз искам и Цариград, като вярвам, че той ще бъде подобре в наши ръце, но това няма да измени положението.

Драгоданоглу и д-р Чипиловски идват при масата на четиримата и след ръкувания и представяне д-ра седат; Чипиловски сядат зад рамото на Драгоданоглу, като взема стол от при една съседна маса.

Трети събеседник. Вие очертахте един магесан кръг, из който, бога ми, аз не зная как може да се излезе.

Христофоров. Магесан кръг? Когато аз работя, господа, не лично за себе си, а за другите, аз се стремя към един идеал, който в своята същност не може да не бъде от чисто духовно естество. Мрели са хора на огън, под секира, по бесилки — за какво? Не за търбуха на народа! Народното материално подигане не е цел, стремежакъм него е стремеж към условия за нещо по-високо. И една материална култура не служи за нищо, щом не е условие за реализирането на духовни цели...

Трети събеседник. И вие казвате?

Христофоров. Казвам (към втори събеседник) и подчертавам: има една област, дето юмрука е гавра, дето количеството е лошо

качество и дето нашия народ може да разгърне всичката си амбиция: областта на духа. Ние можем да прескочим направо там — в обетованата земя на всички човешки стремежи... Дайте ми просвещение, но така, че да се разцъфти цялата народна душа. Тя е един многоцветник на способности и дарования, всестранен гений спи в нея: нека го разбудим! Аз искам наука, литература, всички изкуства...

Първи събеседник. И това, изглежда, да не вирее там, дето няма другото... онуй, в което аз вярвам, а ти не вярваш, когато е въпрос за България: голямата държава и икономически силния народ.

Христофоров. Стремете се — но без самоизмама, без излишни жертви. Велика сила на духа — ето какво мечтая за България и ето в осъществяването на кое вярвам аз. Погледнете скандинавските държавици и народи... Но у нас ние трябва да искамеот държавата една много по-определена и разширена културна политика...

Трети събеседник. Народния театър отсреща се подига на пръсти и слуша.

Христофоров. Характерно: зоологическата градина е по-стара от него. Запрели сме зверове, които изядат седмично може би повече, отколкото харчим годишно за откупуване картини от наши художници. Ако има вече нещо направено у нас, то не е резултат на съзнание, а на подражание. И затова е почнато с онова, което трябаше да бъде последно, за да не е само едно парадно украшение.

Втори събеседник (внезапно). Но истина ли е, че вашата партия или поне главатарите не били много доволни от вашето поведение през последните избори? Говорят, че в публично събрание при едно запитване сте се изказали против задължителното упражнение на избирателно право. Нели тая задължителност е в партийната ви програма.

Христофоров. Задължително право!...

Чиновника от М-вото на външните дела става да си ходи и се отбива към масата на Драгоданоглу.

Драгоданоглу. Можете да бъдете уверени, приятели, че нашата партия ще изпълни своя дълг: война — война, мир — мир! Но не позорен мир, колкото той и да е скъп на гешефтарска Европа и на някои луди в България. Чакайте... (*Ръкува се с чиновника от М-вото на външните дела.*) Благодаря, благодаря, как сте? Хм, я ми кажете,

тъкмо за това говорим, какви са последните новини от Цариград, отговора на Портата?

Чиновника. Позволете, какъв отговор?

Драгоданоглу. Отговора на постъпките, които нашия представител направи по последните събития отгатък. Нели за това пишат и всички вестници!

Чиновника. Постъпките... Аз не съм в политическото отделение. Постъпките... Аз — о, г-н Драгоданоглу, от работа не можем да си отворим очите! Обядвам и отивам... Отбивам се половин час тук само да не пропусна подлистника на *Le petit parisien* „Един политически роман — Острова или склероза“. Знаете, касае се до загадъчната смърт на Феликс Фор. На сцената — маса политически лица, вече умрели или още живи. И мене не може да не ме интересува: знаете, външна политика...

Първия от четиримата (на третия). Хи-хи-хи. Слушай, слушай.

Драгоданоглу. Аз пък рекох да научим нещо. Може да намина към министъра, ако ми остане време.

Третия от четиримата (на първия). Но тоя ваш... кога яхна, кога крака замаха.

Чиновника. Извинете, аз трябва да бързам. Г-н Драгоданоглу! Господа... (*Отива си.*)

Втория от четиримата. И тоя си го биваше!

Първия и втория се смеят високо, третия поддържа, четвъртия само се озърта. Д-р Чипиловски се хилва изведнъж, без да разбере защо другите се смеят, и пак става сериозен.

Драгоданоглу. Той е добър момък. Срещал съм го у министъра, трябва да му е роднина. Па знаете, мълчи — така му прилича. Или да разнася държавните тайни по кафенета!

Първия от четиримата. Но с тоя Феликс Фор — съсипа ме. Ха-ха-ха, външна политика.

Д-р Чипиловски. Аз съм го виждал в Женева, там държа реч пред едно работническо събрание. Всички отидоха да го слушат, отидох и аз.

Втория от четиримата. Кого, Феликс Фор?

Д-р Чипиловски. Да, преди шест години. Беше...

Третия от четиримата. Но той умря в Париж, има десет години.

Четвъртия от четиримата (*скромно*). Нели той бе председател на френската република?

Третия от четиримата. Г-н доктора трябва да говори за Себастиан Фор, анархистически агитатор, той обикаля тъй.

Д-р Чипиловски. А-а...

Първия от четиримата. Их и ти докторе, намери... ха-ха-ха, намери... И-и, днес тоя смях! Ох, ох, ох, *c'est tres fort* тия господа Фор.

Третия от четиримата. Но Фор тук не значи силен. Не помня как се пишете името на Себастиан Фор, но Феликс Фор се пише: еф-о-ер-ьо, на края с „е“, а не „те“.

Втория от четиримата. Тодор ли пишеш, или Богдан — все едно значи.

Драгоданоглу. Едно ли значи?

Втория от четиримата. Едното на гръцки, другото на български. Нели съм свършил класическа гимназия! Твоето име — Стефан, стефанос — значи венец.

Чудомир Чипиловски (*влязая со широка стъпка*). А Драгоданоглу — чалма!

Първия от четиримата. У-уф-ха-ха-ха. Сва-свали я бе, Стефане... Щял си да се биеш с Турция-и ти!...

Другите се смеят по-въздържано.

Драгоданоглу (*сериозно на Чудомира*). Ти отде изпъкна?

Чудомир (*му подава вестник*). Ето — което снощи обещах. Но аз търся един човек, защото хубаво са ме сгрели.

Първия от четиримата. Чакайте, къде! Седнете малко при нас, да се посмеем...

Чудомир. Тряба ми адвокат. Ха, ето там един... Стражарите съставят актове на хората за нарушаване нощната тишина, а никой не закача тях за нарушаване хорското спокойствие. (*Към първия.*) Добро веселие! (*Пътем и тихо на д-р Чипиловски.*) Как си, гълъбче? Не е ли минал продавач, да си вземеш семки? (*Отминава.*)

Първия малък чиновник. Два часа без три минути. Ще дигнат присъствената книга.

Втория малък чиновник (*на артиста*). Ти няма ли да вървиш към театъра?

Артиста от Народния театър (*се движи лениво*). Какво ще правя-я. Пет месеца не съм видял роля-я. Гонят ме. Она черния...

Чудомир. (*се извъръща*). Ба. Като не играеш остави си поне мустаци, да види и майка, че е мъжко родила.

Артиста (*станал*). Правилника не позволява-а. Ти няма ли да дойдеш към „Жална Македония“? (*Сбогува се знаком, с двамата чиновници.*) Там играя... табла без пари — и пия кафе за петаче. (*Отива си.*)

Чудомир. Много здраве. (*Отива при Христофорова и му шепне.*)

Двамата малки чиновници, отивайки си, минават край масата на Драгоданоглу. Първия малък чиновник поздравява почитително.

Втория малък чиновник. Че ти не се познаваш с тогова?

Първия малък чиновник. Та какво! Ще ме опознае.

Те отминават.

Христофоров (*отива с Чудомира към една празна маса*). Разказвай.

Чудомир. Утре едва ли ще можете да се видите. Работата е усложнена. (*Те сядат.*) Аз отидох да занеса един вестник. Стефан беше излязъл — и по-добре, защото подир снощи, надали щеше да ме остави да я видя. А може би щеше и да ме изпъди.

Христофоров. Разказвай, какво се е случило! Кафе, нели? (*Правя знак на служител.*) Момче, едно кафе. (*Предлага цигара; запушват и двамата.*)

Чудомир. Чакай, и аз се обърках. Ще казвам поред. Върнал се-Стефан-съвсем озлобен от избора. Спомнил си, че видял на ръката ти един пръстен. Ето повода.

Христофоров. Пръстен? Да, тоя. Е?

Чудомир. Запитал я и тя признала.

Христофоров. Защо ще крие!

Чудомир. И тя снощи казваше: какво ще крия. А може би нямаше дабъдезле, ако се криеше още малко.

Христофоров. Пръстена... но как тъй, кога?

Чудомир. Там на публичното събрание, когато сте се... когато ти си го блъснал в гърдите, както той разказвал.

Христофоров. Блъснал съм го в гърдите, аз? Е, после, после: как се е отнесъл той към всичко?

Чудомир. Както към твоята кандидатура при избора. Само че сега той ще действа за чужда сметка.

Христофоров. Нищо не разбирам.

Чудомир. За оня там, дето... дето е кацнал зад гърба му като врана на ветропоказател.

Христофоров. Е? Кой е той?

Чудомир. Мой първи братовчед, негов и неин — втори, твой съперник, а в собствената си кожа — ибрик.

Христофоров. Предложение?

Чудомир. Не още. Но кандидат на родителите, на брата, на снахата, на всички.

Христофоров. Снощи, снощи... повече подробности?

Чудомир. Подробности — тия: мъчил я на два пъти: преди и след вечеря. По твой адрес — мо-жеш да си въобразиш. Най-последно, щото тя още днес-утре да замине при родителите си.

Христофоров. А Мила?

Чудомир. Казала, че тя и тук е у дома си, в бащина къща, и че след станалото по-скоро ще се хвърли под влака, отколкото да тръгне за някъде.

Христофоров. Значи — храбро се държи.

Чудомир. Доколкото разбрах, снощи е била доста храбра, но днес изглежда паднала духом. Особно снахата трябва да и ломи нервите с езика си.

Христофоров. Тя пък защо!

Чудомир. Тя си я мрази открай. Ей такваз: завистлива, суетна, дребна. Мила каза: дори всяка моя нова шапка я прави да туря по един разрязан лимон на челото си и да ходи по два дни с превързана глава.

Христофоров. А все пак, казваш, тя — снахата — поддържа или ще поддържа „кандидатурата“ на оня там?

Чудомир. От завист — каза днес Мила: тя не иска за нея мъж, по-значителен от Стефана.

Христофоров. Женски работи. Но по-важното: сега?

Чудомир. Сега... остава ти да действуваш.

Христофоров. Мила какво поръча?

Чудомир. Тя — нищо. Аз я съжалих. Бедното дете.

Христофоров. Как нищо!

Чудомир. Така. Попитах я на тръгване: какво да му кажа? Тя подхвана: кажи му... кажи му, па изведнъж се разплака: нищо недей му казва!

Христофоров. Всъщност, положението не е толкова трудно, само малко търпение и решителност.

Чудомир. Аз и казах: ела с мене у Христофорова още сега. Защото, в моите очи...

Христофоров. А тя?

Чудомир. Тя каза няколко думи, от които нищо не разбрах. В същото време снахата влезе — и ние не можахме вече да говорим.

Първия и втория от четиримата се сбогуват и на отиване разменят думи с тримата събеседници на Христофорова. Един вестникарски сътрудник идва отвън и отива при Драгоданоглу, с когото говори.

Христофоров. Можеш ли да отнесеш до довечера едно писмо?

Чудомир. Ще се опитам, например... например чрез стриковото момченце...

Христофоров. Защо не лично?

Чудомир. Мисля, казах: Стефан се догадил, че и аз играя роля в тая история. Той рекъл, че ще ме прогони. От държането на жена му днес и от погледа, който той ми хвърли одеде, разбрах, че няма да бъде шегата. Па и като ме гледа с тебе сега, макар да казах там, че те диря по едно дело... Христофоров. Ой, ой. Всичко тъй сериозно!

Чудомир. А ти какво мислиш?

Христофоров. Остави се. Още не мога да се опомня от шемета на изборите. Сякаш трябва да ми се приказва много, много високо, за да проумявам. Някаква оглъхналост на съзнанието...

Чудомир. Боя се, тия избори да не бъдат фатални.

Христофоров. Казах ти, всъщност положението не е толкова трудно. Ей сега ще видиш. Драгоданоглу трябва да има достатъчно свят, за да погледне на тая работа по-иначе, по човешки...

Чудомир. Кой знае.

Христофоров. Ще искам да говоря с него.

Чудомир. Кога?

Христофоров. Още сега.

Чудомир. Дали ще приеме?

Христофоров. Надявам се. Но именно за избягване някоя неприятност ще му пратя карта.

Чудомир. Тогава аз ще се махна оттук. Неловко ще ми бъде, защото той веднага ще се сети, че аз рапортирах. Писмото, за което говореше?

Христофоров. Намини у мене след час, два. Че сега и аз не знам какво ще бъде. *(Подава ръка на Чудомира и се оттегля на по-раншното си място.)*

Драгоданоглу е извадил донесения му от Чудомира вестник и нервно обяснява нещо по него на вестникарския сътрудник. Чудомир на тръгване съзира едно циганче, което събира остатъци от цигари.

*Пред буфета... неколцина
за политика се пак препират,
и две плахи циганчета татък
угарки цигарени събират.*

Вестникарския сътрудник *(напуща Драгоданоглу и се упътва към Христофорова.)* О, Чудак, аз не знаех, че си бил и поет. Ти декламираш поезиите си по градините... Скоро ли ще стигнеш до списанията? **Чудомир.** Хлевоуста журналистика! Ти си била винаги скарана с литературата.

Вестникарския сътрудник. Но с тебе аз съм сключил съюз за нападателни и отбранителни нощни походи. Тия дни ще има един: къде се навърташ повече, да те предизвестя...

Чудомир. Само да не прескачаме плета на поезията, другаде — ако щеш и в църква! Ху-у! *(Излиза бърже, като плясва ръце върху циганчето, което отскача уплашено.)*

Вестникарския сътрудник, смеещ се, отива при масата на Христофорова, който държи написана вече карта.

Драгоданоглу. *(се сбогува с втория и третия от своите събеседници, които си отиват)* Ти какво млъкна, докторе? Да платим, че да ходим... Видя ли нашия с кого беше?

Д-р Чипиловски. Видях: с Христофорова.

Драгоданоглу. Ддаа. *(Мълчание.)* Ако нямаш работа, ела да идем у дома. Ще видиш малкия. Пак нещо, от зъбите навярно... Мм, где живееш сега?

Д-р Чипиловски. Избрах един по-спокоен хотел. До Шарения мост.

Драгоданоглу. У-у, къде си се блъснал. Дядо ти може да бъде спокоен в гроба си... Няма да му разпилееш парите.

Д-р Чипиловски. Само за спокойствие, ако вярваш.

Драгоданоглу. А че като обичаш така спокойствието, ела у мене: имам толкова излишни стаи. *(Един служител му подава картата на Христофорова и прибира чашите от масата.)* Какво е това?

Вестникарския сътрудник. Е, г-н Христофоров, ще обичате ли да ми отговорите на няколко въпроса? Нашия вестник иска да даде едно „последно ехо“ от допълнителните избори.

Христофоров през това време е нащрек. Драгоданоглу прочита картата му и след малко размисъл се обръща, поздравява и се понадига от мястото си с намерение да стане.

Христофоров *(се изправя и посочва да тръгне нататък).* Извинете, сега съм твърде зает. Ако можете по-после, наминете към мене.

Вестникарския сътрудник. Непременно, г-н Христофоров. Довиждане.

Драгоданоглу. Докторе, моля ти се, почакай ме при някоя маса, додето свърша с тогова.

Д-р Чипиловски се отстранява, вижда явил се продавач и си купува семки.

Вестникарския сътрудник *(към събеседниците на Христофорова).* Гледайте противниците: вчера на нож, а днес... Омекнаха нашите нрави. *(Влазя в казиното.)*

Христофоров и Драгоданоглу след мигновение на обоюдно колебание си подават ръка и сядат.

Христофоров. Тук съм, г-н Драгоданоглу, за да изпълня един дълг... пред съвестта си — и към един много близък вам...

Драгоданоглу. Да? С удоволствие слушам. То се касае за сестра ми? *(С усмех.)* След като моя братовчед е бил вече дома...

Христофоров. Все едно. И без туй скоро може би щях да се явя при вас.

Драгоданоглу. Позволете, г-н Христофоров. Ще говоря без забикалки — и ще ме извините, надявам се, защото работата силно ме засяга.

Христофоров. Като брат.

Драгоданоглу. Именно. И още — защото аз ви въведох някога в къщата си и пр. Поменахте дълг. Ето на, какво да направя: аз тъй мисля — и ще ви кажа откровено...

Христофоров. Говорете без стеснение.

Драгоданоглу. Понеже поменахте дълг... Вие трябаше, бяхте длъжен да помислите за него, за дълга, още преди три години. Съобразете: един човек, как да кажа... ви въвежда в семейството си...

Христофоров. Кажете направо: аз не трябаше да злоупотребявам с доверието?

Драгоданоглу. Ако вие употребявате тия думи.

Христофоров. Аз мисля, че днес, в тоя момент, когато съм при вас с намеренията на честен човек, не бива да гледате така.

Драгоданоглу. Какво да направя, много обстоятелства не ми позволяват да се отнеса в случая другояче. Помните ли, едно време аз почти не се намесих в разпратата и ние си останахме познати. Тогава баща ми, който беше тук, ви изпрати заловените писма во Франция, да — или бе Швейцария? — и аз счетох историята приключена, като я отдадох на временно увлечение. И вчера, изведнаж, можете да си въобразите моето... моето удивление...

Христофоров. Но, нели ако историята е продължила въпреки вашето знание и дори желание... нели то значи, че нямаме работа с едно, както казахте, временно увлечение... а с едно дълбоко чувство, което, мисля, заслужава да бъде уважено.

Драгоданоглу. Хм, не искам да ви противореча. Но да бъде то, чувството ви, одобрено, на всеки случай — не. Защото-о...

Христофоров. Защото?

Драгоданоглу. Аз не виждам разума в тая работа, г-н Христофоров!

Христофоров. Наистина не ви разбирам.

Драгоданоглу. А че какво е вашето положение най-напред.

Христофоров. Моето положение... Аз трябва да мисля за него, при една тъй решителна стъпка.

Драгоданоглу. А пък аз трябва да мисля и за сестра си. И не е само това. Понеже говоря открито, вашето интимно минало...

Христофоров. В моето минало няма нищо, което не би могло да бъде известно на цял свят, и нищо, за което би трябало да се срамувам.

Драгоданоглу. Еднаж вие бяхте дори годеник!

Христофоров. Сгодиха ме хорските езици, за да обяснят горещината, с която бях подел толкова своеобразния процес на оная жена. Делото заслужаваше моята страст, показаха го принципиалните спорове, които поникнаха около него в нашия юридически печат... Но какво приказвам: никой по-добре от вас не знае безосновността на всички слухове по тоя повод.

Драгоданоглу. Кой знае! Тогава вие ми говорехте едно, а хората — друго.

Христофоров. Г-н Драгоданоглу, вие ме поставяте в смешното положение на обвиняем, който се оправдава. Аз ще свърша с две думи: вески от нас носи в душата си едно собствено предопределение по силата на своя характер, темперамент и тъй нататък по-едри или по-дребни неща. За миналото, за своето минало, аз нито се хваля, нито съжалявам: то е било такова, каквото само е могло да бъде, и нищо повече. Имайте го, ако щете, пред вид — забравете го, ако можете: то е ваша работа. Мене днес интересува само една дума, която — и да говорим, и да не говорим по-дълго — зная, че е готова отнапред. Кажете я.

Драгоданоглу. Прав сте. Ще ви я кажа веднага. Благодаря за честта. Ще съобщя на родите-лите си и нека те решават: в такива случаи решителната дума принадлежи тям. Колкото се отнася до мене, аз ще ви кажа... повечето щеви посъветвам... като зная какво ще отговорят родителите ми и като съм готов да се съглася с тях... Вие обичате преките думи...

Христофоров (глухо). Добре, добре?

Драгоданоглу. Оставете сестра ми на мира! Това ще бъде най-почитното от ваша страна. Родителите ми няма да се съгласят. Аз не казвам нищо лошо за вас, пази боже! Но, знаете, те са хора с малко по-стари, да не кажа, и по-здрави понятия. Те ще ви съдят, бъдете уверени, много по-строго от мене.

Христофоров (страда). Те ще ме съдят, вие също ме съдите... Г-н Драгоданоглу, недейте ме прави да се червя пред самия себе си.

Драгоданоглу. О, никой не мисли да ви оскърбява. Но аз говоря за моите родители. Те, знаете, на много неща гледат по своему. Например, през в реме на последната избирателна борба: някои случаи, на които аз не отдадох никакво значение, за тях бяха такива страшни събития!

Христофоров. Но там, доколкото помня, няма нищо особно. Ако имаше някой... някой по-неделикатно притиснат, не бяхте вие.

Драгоданоглу. Е да, опозицията е винаги права.

Христофоров. Когато съм ви атакувал като политически противник в идейните позиции на вашата партия, ако случайно съм ви засегнал и като частно лице, сам не бих си го простил.

Драгоданоглу. Да оставим! *(Удря с ръка върху вестника, оставен на масата, и мрачно дига глава.)*

Христофоров. Ето какво, г-н Драгоданоглу. Не зная как ще се отнесат вашите родители, но, струва ми се, че вие не преценявате работата со всичките и възможни последствия. Драгоданоглу. Как тъй!

Христофоров. Очевидно. Едно чувство еднакво споделяно, едно чувство, чиито корени са дълбали по всичките посоки на две души — едно такова чувство има своите права! Често пъти то е и набрана енергия, която избухва съответно на натиска.

Драгоданоглу. Нека призная, всичко това ми звучи твърде странно, като го слушам от вашите уста, при вашата възраст. Вие не сте на двайсет години, г-н Христофоров, опомнете се! Христофоров. Моля...

Драгоданоглу. Колкото за сестра ми, не бойте се. Няколко думи, два-три комплимента и нашата кукла изгубва глава. Едно дете — което не знае какво прави... Вижте и само ума! *(С оскърбително намерение.)* Тя снощи ми каза, че иска да ви плати дълговете — че щяла да ви плати дълговете.

Христофоров. Тя, моите дългове?

Драгоданоглу. То се знае, от зестрата. Но тя забравя, че баща ми съвсем не е от модерните бащи и че нито пък има намерение скоро да мре.

Христофоров. Тук има нещо, което не мога да разбера. Почакайте, моля ви се. *(Като на себе си.)* Моите дългове — тя говори за тях, — и какви дългове имам аз! Зестра... *(Искрено.)* Г-н Драгоданоглу, аз не вярвам, че искате да ме обидите. После, вашият интерес към моето минало и вашата памет могат да ви помогнат. Вие знаете моите случаи, вие сам преди малко намеквахте... Аз никога не дирих богатство благодарение не само на вярата в себе си, на безкрайната вяра в себе си, но и на нещо по-друго...

Драгоданоглу. Их, едното не бърка на другото. Па и вие не сте вече на ония години, живота трябва да ви е понаучил на нещо... Дори, казал го бих, тъкмо за ваша чест е, ако живота ви е научил на нещо.

Христофоров. Моля ви се...

Драгоданоглу. Ще го повторя и потрета — не, с увереност ще го кажа: по всичко се вижда, че живота ви е научил на нещо. И много просто: без солидно материално положение вие едва ли бихте могли да играете широката обществена роля, за която се тъкмите.

Христофоров. Но аз забранявам!

Драгоданоглу. Забранявате... Забранете на себе си да давате поводи! Един такъв език от ваша страна — при онуй, което направихте в къщата ми...

Христофоров. Господине, в името на вашата сестра...

Драгоданоглу. Вие говорите в името на сестра ми! Вие се осмелявате да говорите в името на сестра ми! И какво е това на ръката ви? *(Хвоща го.)* Чий е тоя пръстен на ръката ви? *(Христофоров става, Драгоданоглу също, без да му пусне ръката.)* Ще свалите ли тоя пръстен от ръката си!

Христофоров *(ниско, но енергично.)* Не е тук място да мерим силите си. Както правите, всички нас гледат...

Драгоданоглу. Нека гледат, нека те познаят. Един съблазнител си ти и нищо повече. Дай тоя пръстен, пръстена на майка ми... Аз ще повикам да те арестуват, крадец.

Христофоров освобождава ръката си, удря една плесница на Драгоданоглу и се отместя настрана.

Един глас. Бият се, хей! **Гласове на вестникопродавци.** „Камбана-а“, вестник „Камбана-а“, отговора на турското правителство-о...

Христофоров *(закрива с ръка очите си).* Какво безумие!

Един гражданин и един служител се изправят на местопроизшествието, за да попречат на нова схватка.

Драгоданоглу подига от земята падналата си шапка и бърбе закани, от които нищо не се разбира.

Група приятели забикалят Христофорова с проявление на съчувствие.

Д-р Чипиловски се спира плах върху стълбата на казиното.

Вестникарския сътрудник (*след като се е сблъскал с доктора, оглежда терасата и вади часовника си*). Два и половина. Нашия вестник излязъл на четири. Има време. Последно ехо от изборите!...
(Хуква навън.)

ДЕЙСТВИЕ ТРЕТО

КАРТИНА

Един ъгъл от гробището край София. Леко облачен ден. Христо Христофоров, сам, посърнал и замислен, седи върху оградата на един гроб, опрял гръб в паметник, засенен от „плачеща върба“.

Мила Драгоданова, облечена в черно, иде отвън, оглеждайки се. Тя забелязва Христофорова и протяга ръка към него. Христофоров става бърже и улавя ръката ѝ.

Мила (прави усилие да надвие вълнението си и да говори спокойно). Аз те забелязах, щом шествието влезе в гробището. Ти добре направи, че се закри: имаше някои, които можеха да те познаят... Погребахме моята приятелка.

Христофоров. Да? Аз предполагах, че ти си ме видяла, и затова седнах. (С горчива усмивка.) И съм се скрил, без да зная, че трябва да го сторя...

Мила. Нима това исках да кажа? Наистина, аз се боях да не те забележат. Мислех си, как бих се върнала в къщи! Но аз никому не съм обещавала да не се срещам с тебе, Христо, въпреки всички мъчения.

Христофоров. Мъчения?

Мила. Какво е било, ти сам можеш да се догадиш... Получих и двете твои записки, които Чудомир ми препрати чрез стриковото дете. А защо ти не ми писа нищо повече освен настояването за срещата?

Христофоров. Необходимо беше лично да ти обясня всичко. Какво ще ми обясняваш? Стефан се върна след скандала в едно състояние — страх ме е да си го припомня. Той крещеше за дуел, крещеше за убийство — за работи, които нивга други път не съм слушала от него... Злобата му към тебе беше толкова силна, че той дори ме забрави — мене — като виновница на всичко. После той се затвори сам в стаята си. Оня... доктор... Чипиловски, които доиде с него, ни разказа тогава... Той искаше просто да ме ужаси от тебе — а то излизаше тъй смешно!

Христофоров. Чудомир ми посочи тоя човек.

Мила. Аз едва се въздържах да не му наговоря грубости, още повече, като каза, че бил поканен от брата ми да живее у дома. Но после вече не чух да се поменува нещо подобно.

Христофоров. Той... бил с някакви намерения?

Мила. Идва почти всеки ден и се опитва да ми бъде приятен. Аз го търпя, въздържам се: всякога, когато той е пред мене, аз чувствавам презрението си към него во всичката му сила. И това ми прави особено удоволствие, много голямо удоволствие.

Христофоров. А брат ти, после?

Мила. Брат ми, той чак надвечер излезе от стаята си, някак странно успокоен и почти не говореше вече за тебе. Той ми каза, че по-напред мислел да ме изпрати дома, в провинцията, но сега намирал, че съм била по-на сигурно при него, в София. Той добави, че щял да пише на родителите ми...

Христофоров. Писал ли е?

Мила. Не се съмнявам. Аз също писах в къщи, но никой не ми отговори; писах, разбира се, обикновени неща, само да изпитам почвата... Макар че съм надзиравана дори от слугините, макар че не мога да изляза вън от пътната врата — все пак не искам нищо повече от туй, да бъда тук.

Христофоров. Никак ли не си излазяла досега?

Мила. С Елисавета веднаж — и то не мина без история. На площада „Св. Крал“ снаха ми се дръпна: „Христофоров! Ела от тук...“ Без да слушам, аз продължих напред. Тя ме хвана за ръката... То беше една интересна сцена и кой знае дали някои минувачи не са ни забелязали. Оказа се най-после, чуе снаха ми се припознала... А за да бъда сега тук — о, как аз плаках! И да ти съобща — то беше много щастлив случай.

Христофоров. Брат ти, защо той не ме повика на дуел?

Мила. Той крещеше това в първата минута, но после не помена вече... Смешно е да се помисли.

Христофоров. За България — да. Но аз рекох, като е бил толкова озлобен...

Мила. Христо! Какво мислиш!

Христофоров. Аз? Нищо. Можеш ли допусна, че бих дигнал ръка да стрелям върху твоя брат! То беше една мимолетна мисъл, не и мисъл, а някакво смътно чувство... Аз сам не зная исках ли да кажа нещо. Също тъй не мога да си обясня и случката в градината: като че някоя чужда ръка подигна ръката ми, някаква чужда желязна ръка.

Мила. Но през всичкото време, когато аз говорех, ти едва ме слушаше... защото мислеше за друго. Нивга други път не си ме посрещал тъй, нито си ме оставял да говоря тъй дълго.

Христофоров. Аз съм щастлив, Мила, някак особно щастлив, като те усещам близо до себе си. След тоя обрат на нашия малък роман — и сред тая обстановка...

Мила. Где другаде! Тук единствено можехме да се видим.

Христофоров. Нима аз казвам нещо против това? Наопаки. Тая обстановка внесе мир в душата ми. Шума на живота, треската на града — чуеш ли тоя глух ромон! — като че всичко се спира там, на вратата, или се удря в някаква еластична паяжина и отскача назад. Струва ми се, че злоба, клевети, скандали са останали зад нас и че над всеки гроб е застанал по един дух и ни приветствува.

Мила (*навежда глава*). Приветствува ни с празника. Защото днес е един от нашите празници, една годишнина...

Христофоров (*мисли мигновение*). Годишнина на първата целувка. Мила! И ти си почти в траур.

Мила. Защото съм на погребение... Но какво съм предопределяла аз за тоя ден, през тая година!

Христофоров. И аз нямам поне едно цвете... (*Оглежда се.*) Какви хубави теменуги! (*Чете надписа на паметника.*) Ако вярваме надписа, любов е посадила тия цветя. И защо да не вярваме! На гробището иде само любовта. (*Къса теменуги.*) Омразата дохожда тук самб в ковчег, инак — не, защото се бои от гроба... Ела.

Мила. Тук искам. (*Посочва му кръста си.*)

Христофоров (*кити Мила с една ръка, понеже тя се обляга на рамото му и той я обхваща с левицата си*). Любовта, истинската любов, много често пристъпва прага на гроба с радост като праг на брачна стая. Какво знаем ние! Може би онова слияние на душите, към което хората се рват тъй мъчително, може би то е възможно само там. В предчувствие на туй, когато около нас заглъхне всеки шум... може би в предчувствие на туй човешката душа копнее по друг един свят... Често ние долавяме у себе си някакъв невнятен говор, който е сякаш една молитва за смърт. Ти обичаш ли смъртта?

Мила (*го целува внезапно, после се заема да постави в петелката на палтото му няколко теменуги, които е взела от кръста му*). Аз обичам само тебе. Аз мразя смъртта и се боя от нея. Как

например бих отишла там и да те оставя — тебе! — тук? *(Той прави движение да и целуне ръката, но тя, поставила вече цветето, подлога на устните му двете си ръце.)* Но ако ти би отишъл преди мене, аз бих я обичала смъртта... защото ти би бил там... би ме чакал... *(Сълзи бликват от очите ѝ.)*

Христофоров. Какви са тия сълзи!

Мила. Не обръщай внимание. Напоследък те идат някак по своему, без сама да зная какво чувствавам в момента. Подире, след като сълзите престанат, някакъв страх ме обзема, студ и страх. И тогава аз познавам какво си ти за мене.

Христофоров. Каквото си и ти за мене.

Мила. Не, Христо. Непременно има една разлика. Аз казах веднаж и на Чудомира. Ти имаш своите широки мъжки интереси: обществена дейност и още много нещо. Аз — аз имам само тебе... Аз те чакам просто като съдържание на моя живот... Много често съм мислила: може би от мене не излезе един човек, какъвто трябва, зная ли! От жената се изисква толкова нещо — и като се виждам... Чета — и като се сравнявам...

Христофоров. Мила, не знам дали бих те обичал друга!

Мила. Че аз нямам достатъчно характер дори за днешните обстоятелства! Но то се обяснява; погледни само: бях в гимназията, съвсем дете между децата...

Христофоров. Когато аз се вмесих в твоя живот? *(Унесено.)* Наистина ти трябва да си била тогава съвсем малко момиче, почти дете. *(Усмихнат.)* О, трябва да ми е приличало — мене, като бях на двайсет и седем години... *(Вмислено.)* Странно нещо, аз нивга през онова време нямах едно чувство тъй или инак стеснявано от твоята ранна младост. Струва ми се, че винаги си била такава, каквато си днес. Любопитно, тогава приказвах ли с тебе тъй, както сега? Да, никога не е било по-иначе...

Мила. Никога не е било по-иначе.

Христофоров. Ние бяхме на разходка към обсерваторията — г-н и г-жа Петрович, Стефан и Елисавета. Ти ми разказваше за една своя злополука при класна задача и каза внезапно, че би желала да бъда твой учител. Тои ме погледна тъй... тъй смело и свободно... То бе едно мигновение. Нима дотогава аз бях мислил, нима дотогава ти беше мислила... *(Мила утвърждава с глава.)* Да?! Аз ти стиснах ръката...

Мила. — и ние се загърнахме в една обща тайна. Тайната на нашата любов. И аз останах едно не значително момиче — едно съвсем незначително и затворено момиче... Сега виждам, за да бъда насаме с моята сладка тайна, аз бягах от хората, или пък ако отивах между тях, то беше — тебе да търся.

Христофоров. Както и аз, Мила.

Мила. Не, Христо, у мене това е непременно другояче. Няма мигновение, през което да не съм мислила за тебе. Повечето време ти си далеч от погледа ми — но аз те извиквам во въображението си, аз те питам, отгадавам. И погледа ми никога не може да те обхване. Какво съм аз? Моя дух покрива само няколко нищожни частици от тебе.

Христофоров. Ти не познаваш себе си...

Мила (*прекъсва*). Аз се познавам. Не съм правила нищо друго освен да диря в себе си онова добро и светло, което бих могла да ти донеса и дам. Видиш ли, как свободно говоря за това — аз? Аз се слушам и сама се учудвам. То се дължи, види се, на тая продължителна работа, да търся в себе си, дето... дето намерих много неща, но така противоречиви... Аз на зная кое да нарека добро и кое лошо, кое светло и кое тъмно. Аз имам нужда от твоето присъствие, Христо, от твоя поглед... от твоето дихание... Сякаш душата ми е една пустиня, в която може да цъфне живот само след като я ороси твоето дихание. Но имам ли аз душа? Струва ми се, че съм едно бездушно тяло, само тяло, което чака твоята душа, предопределена да се vyplъти в него.

Христофоров. Ти си жена. Мила, истинска жена, вярна на своята природа. Аз благославям всички богове, че са те опазили незасегната от варварския нокът на нашето време, на нашата буржоазна цивилизация и всички нейни юридични порождения.

Мила (*тихо усмихната*). Но кажи ми кои именно богове благославяш ти! Мене е нужно да зная някой бог, за да бъда по-малко смешна пред себе си. Вече от няколко месеца аз почнах... и да се моля. Кому — отначало не знаех. Ти ми каза веднаж, че не вярваш; не зная дали не тъкмо оттогава изчезна и моята вяра... Все показпочувствах нужда от молитва — и почнах да се моля; всяка нощ, преди сън. Кому и защо — отначало не знаех. Току тъй, заставах на колене...

Христофоров (*притегля я до себе си*). Моли се, дете! То е хубаво. Моли се всякога. Моли се и за ония, които също тъй чувствуват понякога нужда от молитва, а не могат да се молят...

Мила (*закрива лице на гърдите му*). Но аз още на третата нощ открих... Открих кому се моля. Христофоров. Кому?

Мила (*дига глава, просто*). Тебе.

Христофоров (*я гледа трогнат и се оттегля от нея. Тя сяда на гробната ограда, като го държи ръката и иска да го накара също да седне. Той се освобождава леко и се обляга прав на паметника*). Аз не бях навършил шестнайсет години, когато се затвори зад мене вратата на бащината ми къща — и се озовах без завет, без залък... Аз не пропаднах. Моят път в живота до днес е много кратък и дори прост. Пътят на душата ми, дълъг е той — и ми се струва, че съм изживял няколко живота... Победите ми, победи сякаш над самата съдба, ме направиха горд, самонадеян, непримирим со всичко, което противоречи на моята мисъл и чувство... Но понеже всичко ми противоречи, аз видях очарованията на живота, моите илюзии, да гаснат постепенно и моите убеждения и идеали да губят реална опора... (*Сяда при нея и взема ръката ѝ*.) И какво бих бил аз без тебе, моя почти единствена връзка со живота днес? Не ти мене — би трябвало аз тебе да се моля, и не нощем, а при светлината на деня пред целия свят!

Мила. Говори ми още.

Христофоров. Би трябвало аз тебе да се моля, защото ти си за моето мъжко дело онова, което е духа на един бог в неговото творение. Когато старите гърци са създавали култа на музите, те с туй са изповядали душата на мъжа...

Мила (*с усмивка*). Благодаря от името на всички жени.

Христофоров. Поета, философа, учения, политика, воина — ако стане чудо и им се каже, макар в най-високия момент на творчество или дело: „Изчезна жената от света!“ — те биха попитали: „Ще ни откаже ли гробове земята!“ Мъжът служи на жената и се жертвува на нея — и телом и духом, на всяка стъпка, при всички обстоятелства. И момента на върховното тайнство, което мъжа себелюбиво е нарекъл окончателно превземане на жената, е всъщност момент на неговата велика жертва и страдание. В оня момент викът на жената само е вик на самозабравна радост, на получена дължимост, на удовлетворение... Мъжа живее за жената, а жената — за неизповедимите цели на битието...

Мила. Стискай ми ръката, стискай я силно, до дете извикам.

Христофоров. И когато аз слушам душата си — разбирам, че не мъжко себелюбие, а нещо много по-силно, нещо самовластно, че самата природа говори в моите мечти за тебе, в моите желания, казал бих дори, в моитезложелания. Да, защото понякога аз мечтая за тебе нещо, което би било зло. Бих желал... бих желал да те намерех на улицата сама, изгубена, много нещастна — и да ти дам всичко, за да бъдеш щастлива; да ти дам себе си до последна частица, за да бъда напълно щастлив.

Мила. Защо не ми стискаш ръката? Защо не стискаш по-силно! Колкото можеш, додето извикам. Още... Ти ме щадиш! *(Подава малкия пръст на дясната си ръка.)* Ето... не, на лявата, по-близо до сърцето, като в самото сърце... Остава ми един белег.

Христофоров *(удивен)*. Но, Мила...

Мила *(в притома)*. Той не иска! Истина ли не искаш?

Христофоров *(я притегля към себе си и се навежда над ръката и. Чуе се щастливо охване)*. Доволна ли си?

Мила *(сякаш бълнуваща)*. Какво казваш? Говори. Твоя глас е тъй особен днес. Когато ти говореше, аз не слушах, а виждах. Виждах бистри струи... Когато ти говореше, аз чувствавах като жаден човек насън... като жаден човек, който се навежда над един поток, пие и все пак гори от жажда. *(Поглежда пръста си.)* Но тъй — аз като че натопах устните си в потока... Ти ме щадиш. Изобщо, ти си много деликатен с мене. Бъди груб.

Христофоров. Какво говориш!

Мила. Да, груб, Вие, мъжете, сте груби, когато мразите. Бъдете груби, когато любите. Колко пъти съм искала да те разсърдя... И ако някога си ме мъмрил, то е било радост за мене.

Христофоров. Нима съм те мъмрил?

Мила. Ето видиш ли — наместо например да ми заповядаш да млъкна, защото, навярно, глупости приказвам!... Чакай! Запали си една цигара и тогава говори.

Христофоров *(се засмива и изважда цигари)*. Аз бях забравил...

Мила. Аз никога не мога да си представя тебе без цигара, защото всякога съм те гледала да пушиш. Сега, откакто съм тук, ти не запуши и в чувството ми имаше нещо... оставаше нещо...

Христофоров. За твоето чувство мене липсваше нещо?

Мила. Да. Така, пуши... Идвало ми е наум да поискам да оставиш пушенето. Не съм го сторила, защото съм се бояла да не ме послушаш. Сега, като те гледам, аз сякаш си обяснявам това... Аз съм те ревнувала от цигарата — и същевременно съм се бояла да не би без цигара да не приличаш на себе си. И още, да не се лиша от своята ревност, от тая малка болка.

Христофоров (*ягледа продължително*). Чувствувам желание да те отнеса накрай света и да бдя над тебе... ревнувайки те от слънцето, което те грее... пазейки те от вятъра, който те докосва.

Мила. Сладка ми е всяка болка, причинена от тебе. Ето на, днес аз съм в страшно положение. И все пак като се вслушам в себе си — как да ти обясня... Така: Ако един господ застане пред мене и каже: „Всичко може да си остане тъй, както е, или да се промени, да изчезнат последните две седмици от твоя живот“, — аз бих отговорила: „Господи, чакай да помисля!“ И боя се, че не бих ги жертвувала тия страдания... за тебе.

Христофоров. И все пак ние трябва да излезем от тях; положението е убийствено и за двамата ни. Ние трябва да решим главния въпрос, и то още днес... Тъй или инак.

Мила. Тъй или инак? Нима може да се реши нашия въпрос и по два начина?

Христофоров. Как по два начина!

Мила. Именно, и аз мисля, че има само един изход, да не се връщам в къщи. Но страшното е, че аз не мога да не се върна. Това ти говорех оде: аз нямам достатъчно характер за днешните обстоятелства.

Христофоров. Външно погледнато...

Мила (*прекъсва*). И външно, и вътрешно. След тоя скандал, толкова скорошен... Аз не мисля за хората, нито за брата си. Мисля за моите стари родители.

Христофоров. Наистина, трудно е. Вън от това, моите основания...

Мила (*прекъсва*). То е ужасно, когато узнаеш, че моето избягване би било за родителите ми един удар — непоносим, дори смъртоносен. Те са тъй стари и болнави... Родителите ми искат за мене добро и са готови да извършат най-голямото насилие над сърцето ми, най-голямото зло. По-напред още можеше да се действа на разума им, но

сега... И като гледам тия гробове, аз си представям други два, които биха легнали върху съвестта ми.

Христофоров. Аз те разбирам, ти си права. Не, исках да кажа, че за момента... Но ето какво мисля...

Мила (*прекъсва и се приписва о него*). О, аз го очаквах! Ти ме разбра, но не ме оправдаваш... Мили, аз те обичам. Защо ме гледаш тъй? Аз те обичам и съм твоя. Прости ми. Аз обмислях всичко, много нощи не съм спала да го обмислям — и зная, че ти не можеш иначе... Прости ми, че аз си позволих да мисля макар за родители, макар за себе си...

Христофоров. Мила, изслушай ме!

Мила. Аз няма да слушам. И, ще кажа, че ще бъдеш прав, каквото и да предприемеш... (*Посочва малкия си пръст.*) Ето тук... Тук трябваше да има кръв... Ако ти ме дръпнеш за ръката и заповядаш да те следвам, аз ще тръгна покорно. Ако би ме свързал и отнесъл, ще чуеш може би хули от моя език, но сърцето ми ще те благославя.

Христофоров. Как нещастен съм аз — в тая минута...

Мила. Нещастен? Ти? Защо?

Христофоров. Дете, аз се чувствавам слаб. Силата, моята мъжка сила — гордостта ми, самонадеяността ми, волята ми, самата моя безгранична любов към тебе — ето моята слабост в тая минута.

Мила. Аз... аз не те разбирам.

Христофоров. Нима аз се разбирам? Нима аз зная защо става всичко това в мене?

Мила. Какво ми говориш ти!

Христофоров. Чакай да събера мисите си... Да. Имаме налице оня публичен скандал. Виновен ли съм аз в него с нещо? Само с любовта си! Да те отвлека — на това хората могат да погледнат както щат, толкова ми струва; да те отвлека, то е желязната логика на обстоятелствата.

Мила (*детински предано*). Нели?!

Христофоров. Да, Мила. И аз ще те отвлека. Искам да кажа — ще те взема от самата тебе. И то тогава, когато го позволи изискването на моята любов.

Мила. Нима твоята любов изисква... не самата мене, а нещо друго?

Христофоров (*почти пламенно*). Нищо по-друго! Дори за нея стига — за моята любов, — стига и това, че ти живееш! Аз никога не съм те пожелал още, както се пожелаваш една жена; никога не съм те виждал в своите сънища тъй, както се сънува една жена. Не зная дори защо те обичам. Ако се извърна настрана, не мога да си представя и как изглеждаш. Аз зная само две хубави очи, в чието сияние душата ми потъва и се топи като восък... Зная само една малка прозрачна ръка, която тръпне в ръката ми с някакъв обезумителен трепет... Аз не познавам това в миналото; напротив, там, в моето печално минало, има нещо задушно, което ме гони и тласка напред, като една съдба... Аз винаги съм се стремил към тебе, като из някоя бездна към един връх.

Мила. Запали цигара. Искам да те гледам с цигара.

Христофоров (*внезапно горчиво*). Не искам да пуша сега. Боя се, че през дима няма да ме виждаш достатъчно ясно.

Мила. Какво искаш да кажеш, Христо!

Христофоров. Не тълкувай зле; ще бъде ясен. Един въпрос, който сме засягали досега, тъй да се каже, само поетически и твърде повърхно и който сякаш днес за първи път изпъква пред душата ми в своя материално-житейски смисъл...

Мила (*нетърпеливо*). Кой въпрос?

Христофоров. Въпроса за нашия брак.

Мила. Захвани с края. Моля ти се, по-скоро защото ще умра!

Христофоров (*я прегръща*). Мила, аз те обичам, ти ще бъдеш моя, ти си моя! Какво помисли, какво разбра?

Мила. Кажи ми още веднъж туй. Целуни ме и го повтори. Като сме на открито, ти мислиш, че някой ни гледа. Та не ме целуваш днес... Така. Благодаря... (*Засмива се.*) Аз благодарих за целувката?! Но как се уплаших. (*Почти мрачно.*) Сега аз се боя. (*Хваща дрехата му.*) Не, Христо, аз няма да те оставя вече!

Христофоров. Бих желал да те въведа в един вълшебен чертог. Бих желал да те обсипя со всички съкровища на света. Бих желал да те обкръжа со всички очарования на живота. Но аз не съм богат, Мила. Аз не продадох нищо от себе си, за да бъда богат. Аз не посегнах да взема от случая или живота дори онова, което той сам ми предлагаше като заслужен дял.

Мила. Може би аз те обичам още и за туй, че не си богат, както другите са станали богати... Защо ти потъмня?

Христофоров. Спомних си нещо, което чух от твоя брат. Но аз не го повярвах.

Мила. Какво чу? Защо не кажеш!

Христофоров. То не може да бъде истина. То е толкова невероятно. Аз бих те обидил, ако попитам...

Мила. Да бъде за пръстена — нели се разплатихте за него? Странно, никой не е ме попитал, отде пък имам аз тоя хубав опал...

Христофоров. Мила, мене винаги ме е шокирало обстоятелството, че аз съм беден, а ти богата. Неведнаж съм ти давал да разбереш, че трябва хубаво да помниш първото и да не разчиташ на второто.

Мила. Аз зная това, не казах ли?

Христофоров. Мила, ти никому нищо не бива да дължиш, от никого нищо не трябва да очакваш, никому нищо, от никого нищо!

Мила. Както ти намериш за добре, както ти кажеш или заповядаш, Христо.

Христофоров. И та при мене не бива да се лишиш от нищо, на което си привикнала: трябва да получиш, напротив, повече от онова, на което си научена.

Мила. Дай ми по-малко от онуй, на което съм привикнала, за да бъда напълно довольна.

Христофоров. Друго са мечтите, друго е действителността... И моята любов, достойнството на моята любов, няма да ми позволи никакво примирение.

Мила. И аз ще бъда горда за тебе... както съм се гордяла само веднаж, в сън. Аз сънувах, да... сънувах едно хубаво дете. (*Срамежливо и наивно.*) То трябва да беше чуждо, но аз го държах на ръце... пред хората, пред много хора. Всички гледаха детето, протягаха ръце към него и се възхищаваха. Аз бях много, много горда, че то, детенцето... че то беше в мои ръце. Един съвсем безсмислен сън!

Христофоров. Мила... ти наистина ли сънува това?

Мила (*навежда очи*). Струва ми се дори, че сънувах същото и друг някой път...

Христофоров (*я гледа продължително*). Да-а? Но аз съм адвокат. Аз знам един съновник, който се нарича „Закони на Българското царство“. Аз не искам ти да сънуваш сънища, които могат да се тълкуват по закона за наследството.

Мила. Какво приказваш?

Христофоров. Значи, ти нищо не загатваш. Благодаря... И слушай, малка кукла!

Мила. Аз съм запазила моите, с които играех, когато бях малка: тъкмо тринайсет.

Христофоров. Какво?

Мила. Кукли!

Христофоров (*усмихнат*). Изгори едната, да останат дванайсет, инак ще изгорят и тринайсетте. Сега слушай и недей забравя ни един момент, че само любов ме кара да оставя всички други пътища и да разбера най-сигурния към нашето щастие.

Мила. И най-краткия. (*Чуе се погребален звън, който следва до края.*) Какво е туй!

Христофоров. Някой нещастник или щастливец може би... Но да продължим. Кратък е само сигурния път. Слушай и мисли: да речем, че те хващам за ръка и те отвеждам дома си... По-напред един въпрос: искаш ли да страдам аз?

Мила. Ти? Защо ще страдаш?

Христофоров. Искаш ли да страдам аз? Разбира се, не. Днес, ако те хвана за ръка и те отведа дома си, аз ще страдам, жестоко ще страдам. (*Тя закрива с ръка очите си.*) Не, недей така. Ще решим, както ти искаш, готов съм на всичко, но по-напред ме изслушай. Какво удобство мога да ти предложа аз веднага? Сравни това с моите желания! Да кажем, че ти ще бъдеш доволна; ще бъда ли доволен аз? Ти може би ще ми повтаряш всеки ден, всеки час, че си щастлива... Но аз няма да вярвам, Мила, аз няма да вярвам! Ти плачеш? Недей разкъсва сърцето ми. Ще направим, каквото желаеш. Слушай само да кажа що мисля. И ако ти изнемогнеш, и ако ти се опиташ да ме промениш! И ако твоите родители и роднини почнат да те възбуждат против мене за едно или друго! Мила, слушаш ли ме? Недей плака, недей. Сърцето ми е разкъсано, сърцето ми се облива с кръв... Както ти искаш — но чуй още две думи. И ако аз в някоя минута на лекомислие, подозрение или умопомрачение се подхлъзна — какво ще стане с мене, с тебе, с двама ни! (*Тя стене.*) Аз няма да продължавам, аз млъквам. Ще бъде, както ти желаеш...

Мила. Господи, ти ли ме наказваш, господи!

Христофоров. Не, аз нямам право. Успокой се, Мила, виждам, че не съм прав. Аз виждам всичко по-черно, отколкото е; дори и своето собствено положение... Това е най-голямото нещастие в моя живот — да виждам всичко тъй... Но все пак нели, Мила, нели има нещо истина в думите ми? Има нещо истина — нещо, което е страшно за нашата любов. Нея аз искам да спася...

Мила. Спаси мене, мене спаси: аз съм изгубена в пъкъла, сред който живея...

Христофоров. От какво се боиш ти! Какво казвам аз? Помисли само. Аз казвам: ще продам себе си, Мила, но ще спася любовта си. Ще продам себе си... Но защо? Какво ми трябва? Тряба ми всъщност толкова малко нещо. Ще отида утре при вратата на съда, ще търся, ще викам, ще търгувам... аз ще спася гордостта си, самовнушенията си, нашите блянове... Какво особно има в туй! Какво страшно бих казал аз? Иди при брата си в Москва и ме чакай там. След година и половина — не, след година, аз ще бъда там. Ако Витоша би се изпречила на пътя ми, с глава ще я отместя и ще бъда там... Ти почваш да ме слушаш, ти ме слушаш, нели? *(С малка облекчение.)* И тогава, между другото, ти ще бъдеш пълнолетна. *(Почти усмихнат.)* И ти ще заявиш по всички формални пътища отречение от бащини и майчини стежания. *(Светнал.)* Ти ще направиш това, макар инак излишно нещо, заради моята... заради моята малка суета — или лудост? И ние ще бъдем щастливи, затворили вход за всичко, което би могло да нарани нашето гордо щастие; така, както сега наглед е затворен за нас всеки изход от едно нещастие!

Мила. Нещастieto е само мое... Струва ми се, че днес за пръв път те видях, залюбих и изгубих... Сякаш нищо не е било допреди час, сякаш и нищо няма да бъде подир час... Не, струва ми се, че съм се пробудила между два кошмара, за да изживея в няколко мигновения цял живот. Единия кошмар изчезна, когато пристъпих гробищната врата и те видях тук. Другия — той ще се спусне върху мене, когато тръгна за в къщи...

Христофоров. Ти поменуваше твоите родители... И най-после, едно малко отлагане...

Мила *(високо)*. Не е истина. Нищо не съм говорила. Аз нямам родители. *(Много горчиво.)* Аз нямам нигде никого!

Христофоров. Успокой се. Мила!

Мила. Остави ме. Защо не си отидеш! *(Пада на колене.)* Остави ме. Тая камбана, тя бие за мене. *(Почти пада по лице и ридает.)* Иди си. Тя бие за мене...

Христофоров. Тогава тя би трябало да бие за двама ни... *(Отпуска се на колене при нея.)* Мила, ти няма да се върнеш вече у брата си. Ела с мене.

Чуе се далечно погребално пение, което наближава постепенно.

Мила. Не. Издигни ме. *(Подема се полека с него.)* Не. Аз ще си отида. Ще си отида дома, изведи ме само до вратата. Недей се огорчава. Ти си прав. Всичко трябва да бъде, както ти казваш. Ти си прав... *(Отпуска глава на рамото му.)* И ние ще бъдем щастливи...

ДЕЙСТВИЕ ЧЕТВЪРТО

КАРТИНА

Салона в къщата на Стефана Драгоданоглу. Настъпваща вечер. Мила Драгоданова, облечена в бяла рокля с черна престилка, гледа удивено.

Чудомир Чипиловски (*току-що влязъл*). Смелост да вляза тук? Най-напред аз не съм бил още официално изпъден. Стефан в къщи ли е?

Мила. Тук е, в другата стая, с Елисавета. Там, доколкото разбрах, те обсъждат нещо.

Чудомир. Аз искам да се изпълни една формалност, за да обявя войната. Както две държави, така и двама хора — или са в отношения на търпимост, или в открита война. Едно средно положение вреди и на двете страни. В нашия случай страда моя морал и още — моята радост, че живея. (*Показва джеба на палтото си.*) Ето, искам да почна.

Мила (*посяга*). Защо се бавиш!

Чудомир. Какво! (*Досеща се.*) Бедната братовчедка... Ида с празни ръце. Това, то е друго... На Христофорова — нито предполагам, че ще дойда тук, за да му се обадя. Отивах в редакцията на вестника, отсреща, спрях се при оня нашенец на улицата, дето ви сече дървата, и сетне влязох, като те видях на балкона. (*Съобразява нещо и изведнаж се разсмява.*)

Мила (*меланхолично*). Защо се смееш?

Чудомир. От онова — с дърварина, ще излезе един подлистник: „Изборна материализация на духове“ или нещо подобно. Дошел човека да си получи обещаната служба, а бил накаран да сече дърва. Той мисли, че е за наказание: гласувал вместо трима умрели, нарочно незаличени в избирателните списъци, и на третия път му бил съставен акт. „Подигнах, казва, умрелите, та всяка нощ ги сънувам...“ И само да беше видяла как се прекръсти човечеца! Пита ме де може да се намери някой поп, да му чете...

Мила. Ако ти сега не го измисли!

Чудомир. Истина!... А това тук! (*Изважда ръкопис.*)

Мила. Ще ми четеш ли!

Чудомир. Прощавай. Виждам, че не ти е добре. Поврага тия избори. Страх ме е политиката да не банализира хубавия ваш роман. И слава богу, че поне сега тя може да изчезне в моя джоб. (*Скрива ръкописа.*)

Мила. Виждал ли си Христо скоро?

Чудомир. Вчера. И той не изглежда по-добре от тебе.

Мила. Нещо от него?

Чудомир. Казах и одеве, че съм тук съвсем случайно. А пък той говори само когато има нещо да поръча или изпрати. Попита ме...

Мила. Какво?

Чудомир. За тебе — дали не съм те виждал. Какво ще поръчаш ти?

Мила. Нищо след срещата.

Чудомир. Аз го позапитах, но той избягна да говори за тая среща. Както се вижда, не сте нагласили нещо.

Мила. Какво имаше да нагласяваме!

Чудомир. И аз не зная. Все ми се струва, че трябаше да стане нещо особно. А помежду ви сега като че има някакви мъгли... Но позволете да не се интересувам вече.

Мила. Защо?

Чудомир. Когато и двамата мълчите и когато... когато ви гледам такива, каквито сте станали!

Мила. Пропаднахме ли в твоето мнение?

Чудомир. За вас... моето мнение пропадна за вас, не вне в него. И ето ме останал един вид без мнение.

Мила. Какво лошо можеш да мислиш за Христофорова?

Чудомир. На тъй зададени въпроси не отговарям.

Мила (*в безизходно притеснение*). Да-а...

Чудомир (*прави няколко стъпки*). Слушай, какво да му предам?

Мила. Нищо.

Чудомир. Но аз ще му кажа, че съм бил тук, и той ще ме засипе с въпроси.

Мила. Може вече да не бъде както други път. Всичко се измени. Само действителността на две стъпки въвн от мене остава все същата, дотолкова същата, че ме дострашава, като гледам. Ето: слънцето захожда зад Люлин тъй хубаво, както съм го виждала в най-честитото време. И в това има нещо тъй необикновено, толкова ужасно...

Чудомир. Какво става с тебе?

Мила. Нищо чудно.

Чудомир. Аз ще разкажа на Христофорова такива небивалици, че свят да му се завие!

Мила. Него — къде може да го наиде човек, ако го потърси внезапно?

Чудомир. Май... ние сега ще бъдем на едно мнение с тебе! Какво мислиш?

Мила. Какво трябва да мисля?

Чудомир. Да му кажа ли да приготви гняздото? На определен час аз ще дойда да подсвирна и птичката ще изхвъркне...

Мила. Нищо няма да му кажеш.

Чудомир. Странно... А кажи, д-р Васко идва ли често?

Мила. Много често.

Чудомир. Той ме избягва — не, просто бяга, като ме забележи отдалеко. Как...

Мила. Някой излезе от другата стая. Стефан... иде тук.

Чудомир (*грабва шапката си*). Готов!

Стефан Драгоданоглу (*влиза и се обръща грубо към Мила*). Какво прави негова милост тук!

Мила. Присъствува... за да види как ме питаш.

Чудомир (*се покланя*). Имам чест, вестникарски сътрудник от днес!

Драгоданоглу. Интервюта не давам.

Чудомир. Не, аз ще интервюирам само оня медиум, който сече дърва на улицата, но комуто все пак предстои да стане знаменит. Моя чест е да го открия и посоча на спиритически свят — него, който е можал да инкарнира едно след друго духовете на трима умрели избиратели.

Драгоданоглу (*по-меко*). Какво си позволяваш, момче! Лъжа е...

Чудомир. Мога да повикам, ако потрят, и двама свидетели, пак наши — мои и твои съграждани. Как им бяха имената... (*Изважда ръкописа, подирва в него и пак го скрива, като не престава да говори.*) Те се удивяват на всесилния си покровител и с умиление разказват например: как дошли в София; как отишли да пият бира; как турили чашите в поясите си; как поискали да се измъкнат навън; как били хванати и отведени в участъка; как известили на избирания с техни

мишци депутат — и как най-после излезли от затвора в стражарска униформа...

Драгоданоглу (*съвсем меко*). Чакай, Чудомире, какво е онова в джеба ти!

Чудомир. Чудесната история на двете фантета.

Драгоданоглу (*иска да бъде шеговит*). Така ли наричаш стражарите? Мразиш ги, защото често имаш работа с тях.

Чудомир. Никога занапред! Каква слава, да имаш работа с коцкари...

Драгоданоглу. По-рано с тебе — добре се погаждахме.

Чудомир. Passe défini.

Драгоданоглу. При това ние сме такива близки роднини, почти братя. Свой своего...

Чудомир (*прекъсва*). Блазе му, който го няма. Аз се отказвам.

Драгоданоглу. Хлапак! Ти винаги биваш нетърпим.

Чудомир. Никого не задължавам да ме търпи.

Елисавета Драгоданоглу (*изправена от някое време на вратата*). Защо си дошъл тогава!

Чудомир. Казах на братовчедката още като дойдох: за удоволствието да бъда изпъден.

Драгоданоглу (*кипи от яд, но се въздържа*). Добре, добре, иди си... А за другото, ще чакам да видя и ще съдя.

Чудомир. Благодаря. Бързам, но госпожата не ме пуца.

Елисавета (*се отмества и той изхвърква навън*). Боже, тоя човек!

Драгоданоглу. Тряба да се привиква, няма що! Нека псуват, нека ругаят. Днес бълхи ме хапят, утре бесни псета ще ме ръфат.

Елисавета. Все оня го надува.

Драгоданоглу. Той сега го е направил и шпионин. Праща го да шпионува около къщата ми.

Елисавета. Боже!

Драгоданоглу. Срегнах го оня ден, Христ... оня мерзавец, отби се на другия тротоар. Посивял като суха земя, навел глава — не изглежда да му е добре. (*Ехидно.*) Искан ми се да бъде тъй, както аз предполагам.

Елисавета. Хи-хи-хи. Да не бъде от любовни жалби!

Мила я поглежда.

Драгоданоглу (*улавя тоя поглед*). Защо я поглеждаш тъй? Но нашия обесник — а-а, да не е донесъл нещо?... Я някоя заръка, я някое писмо?

Мила. Не.

Драгоданоглу. Все пак дошъл ти е ума, щом почна да правиш уста за Русия. Но ти ще си останеш тук: и старите тъй искат, ще видиш. Днес... от днес — ние с тебе няма да се караме вече.

Елисавета. Че коя не би завидяла на такъв „шанс“, дето вика госпожа Петрович!

Драгоданоглу. Слушай, Мила! От днес ти си годеница.

Мила. Аз?

Драгоданоглу. Ти. Предложението ни е направено още преди няколко дни. Аз чаках отговор от старите. Той пристигна тая заран. Имаме пълното тяхно съгласие. Тате пише, че мама заплакала от радост.

Мила (*сдържано*). Предложението вам ли трябаше да се направи — и защо мълчахте досега?

Елисавета. Колкого за предложението — ще го чуеш и сама.

Драгоданоглу (*на Мила*). Може би след половина час, ти само бъди готова. (*Към жена си.*) Аз ще се върна дотогава. (*На Мила.*) Не ти казахме, защото трябаше всичко да обмислим. (*Към жена си.*) Преди обед, като му казах, да видиш! — аз не предполагах, че тоя човек може да бъде просто влюбен! Официалностите ще оставим за друг някой ден. Аз му поръчах да дойде на вечеря у нас — и ще уговорим всичко.

Елисавета. Коняка се свърши. Ти на връщане, ако можеш, вземи, че слугинята ми трябва.

Мила (*почти весело*). Как ставали тия работи! Позволено ли е да го зная поне кой е?

Драгоданоглу. Има ли нужда да го казвам? Ти и сама можеш да се досетиш. Нашия доктор.

Мила. Нели? (*Разсмива се.*) Глупавия Васко! Гледайте глупавия Васко...

Драгоданоглу. Глупавия, глупавия — какво е това! Девет-десет години в странство е бил човека, медицина е учил.

Елисавета. И богатството му гледай.

Драгоданоглу. И богатството му! Богатството — ето ум, его всичко. Като имаш пари — и ум, и чест, и почест можеш да си купиш,

ако ти трябват. Но няма защо да ги купуваш: да бъдеш богат, то значи вече да си умен.

Мила. Поне Васко нищо сам не е спечелил, всичко е наследил.

Елисавета. Какво седнала да смята!

Драгоданоглу. Натрупано богатство е натрупан ум, трябва да се знае. Ако наследиш богатство и го запазиш — наследил си и ума, който-го е трупал.

Мила. Ако говориш сериозно, нека бъде тъй. Наследил Васко богатство, наследил с богатството и ум — нека му е честито и едното; и другото... Мене какво от туй?

Драгоданоглу. Тебе това, че трябва да се радваш, защото такива случаи не се повтарят в живота на една мома!

Мила. Радвайте се вие, ако обичате... Мене оставете.

Елисавета (укорно). Много хубаво, много хубаво.

Драгоданоглу. Т и знаеш ли какво правиш?

Мила. Предполагам, че зная.

Драгоданоглу. Предполагаи — и много лошо разполагаш со себе си, знай го. И понеже е тъй, няма да оставим, както ти искаш, а ще те заставим, както ние искаме.

Мила. Тъй ли?

Драгоданоглу. Като предизвикваш човека!... Но знаеш ли ти, че един твой брак с доктора значи за нас, за нашата фамилия: тебе, мене, нея, баща, майка и тъй нататък, значи... Не, по-напред знаеш ли, че богатството на доктора е в земя и други имоти, пръснати из цялата околия? Мълчиш, защото нищо не отбираш... Това значи: когато ти станеш жена на д-ра Чипиловски — повече от половината околия в наши ръце.

Мила. И какво ще я правиш?

Драгоданоглу. Ще царуваме — това! Ще царуваме, както е царувал в турско време баща ни, по-рано дядо ни — и ще значим нещо между хората. За тебе то може да е празно, но за нас, другите — не е. Съществуват работи, за разбирането на които човек трябва да има чувство, именно — чувство, както съм слушал... да се изразява — да, оня никаквец Христофоров. Послужи ми поне веднаж нещо и от него.

Мила. За тия работи не вярвам и той да има някакво чувство.

Елисавета. Колкото за него — аз се съмнявам дали той има и ум за тях.

Мила. Да.

Драгоданоглу. Сестро, не бъди така опърничава. Аз трябва да изляза малко. Вета ще се погрижи за къщните работи, а ти се постъкми.

Мила (*широко отваря очи*). Вие като че наистина...

Драгоданоглу. Ти какво мислиш?

Мила (*глухо*). Най-разумното е да мисля, че всичко е само една лоша шега. (*Отива към прозореца.*)

Драгоданоглу. Мисли, каквото щеш, само се приготви.

Елисавета (*тихо*). Защо ме оставиш! Ако човека дойде и тя направи нещо?

Драгоданоглу. Ще посмее ли!... Но аз в десет минути съм тук. Назначих среща на един чиновник от Търговията и Земледелието. Той ще ми даде някои цифри, да допълня моя законопроект за горите и пасбищата.

Елисавета. С тоя закон — ти се съсипа!

Драгоданоглу. Най-малко половин милион на ръка, чуеш ли! Има и други заинтересовани депутати. Само тоя Петрович... Пред него или пред жена му — още нито дума.

Елисавета. Те вече и не идват.

Драгоданоглу. Нели са на море! Тая вечер щели да се върнат... Само да вземем доктора! Когато падне от власт партията, г-н Петрович ще ми се моли аз да го избирам...

Елисавета. Яд ме е, като го гледам да се държи толкоз нависоко.

Драгоданоглу. Най-много от него се боя за законопроекта. Но ако не с тия, ще го прокарам с други, стига да имам на ръка една околия. (*Тръгва.*) Гледай нея. (*Високо.*) Дано не забравя коняка. (*Излазя.*)

Елисавета (*към Мила*). Няма ли да облечеш друга рокля?

Мила (*се обръща*). Нека променим разговора.

Елисавета. Човека може ей сега да дойде.

Мила. Нека дойде.

Елисавета. А ти?

Мила. Нима съм го викала?

Елисавета. Той за тебе ще дойде.

Мила. Тогава по-скоро ще си отиде.

Елисавета. Не е добре. Мила, бягаш от щастието си.

Мила. Това щастие, искала бих да го накарам то да бяга от мене.

Елисавета. Остави всичко друго, остави богатството му, но...

Мила. Моля ти се да не ме убеждаваш.

Елисавета. Не говоря за всичко това, казах ти, но погледни само какъв мъж е: набит, запазен, силен, камък да хване...

Мила. Камък да хване, каменар да стане, да прави, каквото ще!

Елисавета. Не разбираш. Когато се омъжиш, ще разбереш...

Мила. Нека чакаме.

Елисавета. Мм, гледаш го такъв мълчалив, кротък... но ходи и дебне като бик!

Мила. И гледа като теле.

Елисавета. Да бях на твое място...

Мила. Кажу го на брата ми.

Елисавета (*сприхаво*). Стига господ да ти даде мъж като моя, блажена ще бъдеш! Ти гледай сега да не изтървем тоя...

Мила (*сяда и подпира на ръка челото си*). Струва ми се, че сънувам...

Елисавета (*на слугинята, която отваря вратата*). Ти... Какво правят децата?

Слугинята. Василчо играе на двора, а бебето спи.

Елисавета. Вечерята?

Слугинята. Баба Ивана каза, че всичко било наред.

Елисавета. Какво искаш?

Слугинята. Господин доктора иде.

Елисавета. Каква си! Защо не казваш! (*Към Мила.*) Сега така ли ще се покажеш? Чакай да го поканя в другата стая.

Слугинята. Той...

Д-р Васко Чипиловски (*отвън*). Аз слушам. Не трябва тревога...

Елисавета. Мм, как му се е развързал езика! (*Тласва слугинята навън.*) Моля, докторе, запо-вдайте.

Д-р Чипиловски (*вляз, облечен в редингот и носещ китка рози. Той целува ръка на Елисавета и гледа в недоумение Мила, която, подпряла чело на ръка, седи неподвижно*). Стефан ...

Елисавета. Той подир малко ще дойде. А момата ни, боли я глава.

Д-р Чипиловски. Тогава тя има нужда от лекар — и лекаря е тук. Мойте рози дали ияма да из-лязат лечебни? (*Иска да бъде*

галантно духовит.) Ще позволите, госпожо, да опитаме: аз ще и ги дам всичките.

Елисавета. Днес няма да завиждам.

Д-р Чипиловски (приготовено). Госпожице, тези рози, които...

Мила (прекъсва). Моля, оставете ги негде и седнете.

Д-р Чипиловски поглежда Елисавета засрамен и не знае какво да прави.

Елисавета хвърля сърдити погледи към Мила, после дига рамене пред д-ра Чипиловски, прави уж учудено лице и взема цветята, за да ги сложи настрана.

Д-р Чипиловски. Госпожицата... наистина е болна?

Мила. Не. Седнете, ако обичате. Аз искам да поговорим.

Д-р Чипиловски. С удоволствие. (Сяда.)

Елисавета. Докторе, не обичате ли да почакаме Стефана в другата стая? Аз мисля, че Мила ще направи по-добре през това време да се облече за вечеря.

Мила. Г-н Чипиловски, ако ме харесвате и така, ще останете. (С тънка усмешка.) Нели ме харесвате?

Елисавета сяда намръщена.

Д-р Чипиловски (насърчен). Аз ви харесвам всякак.

Мила. Разбира се. Затова направихте и предложение. Но защо отидохте при брата ми? Вие знаете, че градските обичаи са вече малко по-други, не като в селата.

Елисавета. Тъй намерил човека за добре, тъй постъпил. Най-сетне искал е да знае дали ние сме съгласни.

Мила. За вас — можел е да бъде уверен, без да пита.

Д-р Чипиловски (объркан). Да, да.

Мила. Нели?

Д-р Чипиловски. Не, аз исках да кажа... исках да кажа, че вас, като ви гледах, не се решавах.

Мила. Много чудно. Трябаше поне да ми кажете, че ме обичате.

Елисавета. Тук не е театър, да се обяснява в любов. Поискал те, ще рече — обича те.

Д-р Чипиловски (объркан). Да, да.

Мила. Нека бъде тъй. Но тогава трябаше да попитате дали аз ви обичам, или поне — дали аз ви искам.

Елисавета. Мила, това е обидно за човека!

Д-р Чипиловски (жалко). Тя не ме обижда, госпожо.

Мила. Това е хубаво от вас, да се застъпите за мене. И аз ще ви се отплатя с откровеност, като приема, че вие сега правите вашето предложение.

Д-р Чипиловски (*сякаш се лови за сламка*). Наистина, аз го правя сега, госпожице.

Мила. Благодаря. Голяма чест за мене може би. Но аз не съм свободна. Сърцето ми не е свободно.

Елисавета. Какво говори тя?!

Д-р Чипиловски. Аз не разбирам.

Мила. А пък аз мислех, че и двамата веднага ще разберете! Нели аз обичам г-на Христофорова, нели и той ме обича?

Елисавета. Мила!

Мила. Не е ли тъй? Понеже господина ме иска за жена, той трябва всичко да знае.

Д-р Чипиловски. Аз не искам нищо да зная. Аз всичко зная.

Мила. Всичко? Не вярвам да знаете например и това, че миналата седмица аз имах среща с Христофорова на гробището.

Елисавета. Ти ходи там на погребение.

Мила. Едното беше предлог за другото. Аз говоря истината. Бих могла да ви посоча доказателства. Накичи ме той с теменуги от един гроб. Аз ги запазих...

Елисавета. Докторе, тя бълнува.

Д-р Чипиловски. Не виждам ли, че госпожицата нарочно говори тъй!

Мила. Нарочно? Разбира се, нарочно. И ще ви кажа още. Да. Ето тук. (*Показва малкия си пръст.*) Ето тук се забиха зъбите му. Белега остана в сърцето ми.

Д-р Чипиловски. Защо приказвате това?

Мила. Вие не искате да го знаете? Вие — който се готвите мъж да ми бъдете! Вие не искате да знаете, че аз бях щастлива, когато чувствувах диха на Христофорова в лицето си и зъбите му върху пръста си! Аз само веднаж по-рано съм била така щастлива: преди три години, когато се хвърлих сама на гърдите му. Той е мъж, възрастен, направил, както брат ми говори, няколко жени нещастни и не се досещаше, че трябва да ме целуне. Аз нямах седемнайсет години и го целунах първа, чуете ли, първа — аз.

Елисавета. Защо не са тук старите, да те послушат, защо не са тук!

Мила. Аз говоря истината.

Д-р Чипиловски. Не ви слушам.

Мила. Аз приказвам на себе си. Приказвам онова, което ми е приятно да си спомня. Приказвам за щастието си — защото съм годеница. Не ваша, да не се сбъркате!

Елисавета. Сега пък това какво е? Мила! Аз ти запрещавам да говориш по-нататък.

Мила. Ти коя си!

Елисавета. Ще пратя слугинята да подири Стефана: той да ти каже коя съм.

Мила. Нека дойде и той. На всички аз ще покажа тоя пръстен... *(Показва ръката си.)* Тоя пръстен е от Христофорова.

Елисавета. Ти го имаш много отдавна.

Мила. Защото отдавна ми го даде. Най-напред, като го погледнах: опал — аз се уплаших. Опала носи нещастие, така ми бяха казвали. Но Христофоров ме накара да погледна вътре и аз веднага разбрах... Раздробете това камъче на прах — неговия пламък ще грее и в най-дребния прашец... Опалът е камък на нещастieto за ония, които се боят: той крие в себе си пламъка на вечната любов. Пръстен с опал трябва да носят вярващите в любовта си. Аз нося такъв от Христа. Аз съм негова годеница. Аз съм негова жена...

Елисавета. Ти си луда, какво говориш!

Мила. Душата ми е негова, значи, цяла аз съм негова, аз съм му жена? Ти си по-малко жена на брата ми, отколкото аз на Христофорова — заклевам се.

Елисавета. Боже, какво слушам! Докторе, аз ви казвах да отидем в другата стая... Един човек, който опозори брата и... Сега пък и тя само с него се...

Мила. Какво мислиш?! *(Изведнаж.)* Да, да, имаш право, така е! *(На д-ра Чипиловски.)* Чухте ли?

Д-р Чипиловски. Аз нищо не съм чул. Все едно че не съм слушал.

Мила. Тя каза, че аз съм била о-по-зо-ре-на. Знайте го, мислете го, кажете го на целия свят... Дано тогава бъда оставена на мира.

Елисавета. Докторе, как аз ще кажа на брата и!

Д-р Чипиловски. Стефан каза, че ще я изтръгнем из ноктите на тоя човек, госпожо, из ноктите на тоя...

Мила (*истерично*). И вие?!

Д-р Чипиловски. И аз, да. Защото и инак да погледнем, аз не съм много далечен човек за семейството ви, да. Дядо ми и дядо ви са братя, а пращядо ни е един...

Мила (*прекъсва, вѳн от себе си*). Казаха ми, че тая пращядовци и дядовци били ви оставили пари... Че те с парите били ви завещали и ум... Само малко срам не са ви завещали те! Безсрамен сте вие — не мога да ви гледам — махнете се!

Елисавета (*скача*). Мила!... Докторе, недейте я слуша. (*Закрива лицето си.*) Боже...

Д-р Чипиловски си вземе шапката и изляза бърже, без да погледне някого.

В стаята постепенно се е смрачило.

Мила (*дълбоко дишаша*). Сега ми е по-леко. Сякаш тоя Васко е бил на душата ми като някой камък. Сега ми е съвсем леко. Елисавета... то се свърши, нека се сдобрим. Ти изненада ли се? Аз сама се изненадах от себе си. Но сега... (*Изкрещява уплашено.*) Ай!

Лунна светлина залива част от стаята.

Елисавета. Какво има!

Мила. Някой погледна през прозореца.

Елисавета. Кой ще погледне! Тук е толкова високо.

Мила (*ту през смях, ту през сълзи*). Знам. Така ми се стори. То беше месеца.

Елисавета (*злобно*). И мене уплаши. Не ми стигна другото. Но аз мълча. Разправяй се с брата си. Питаше ме: коя съм?!

Мила. Защо се уплаших аз? Стори ми се, че видях лицето на... на Христофорова.

Елисавета. Христофоров ли? Къде е той!

Мила. То беше месеца... (*Смее се.*) О, аз се уплаших от Христофорова! Такова бледно лице... Месеца беше, а мене се стори, че Христо... че Христофоров прилепи лице на стъклото и погледна, бледен като мъртвец.

Елисавета. Чакай да отворя електричеството.

Мила. Недей. Аз искам да погледна още веднаж — няма ли да ми се стори пак тъй. Много чудно. Мене днес все ми се струваше, че

Христофоров е тук, при нас, и присъствува на всичко... Дори още от сутринта аз му съм и някак сърдита — с една потайна умисъл, че той ще го почувствува. Ето — и сега...

Елисавета. Защо не изреди итова пред доктора? Как не умрях от срам!

Мила. Елисавета, поне ти си жена, ти би могла да ме разбереш... Отнигде ни една дума на съчувствие. Аз бих подложила ръка като някоя просякиня за една думица... Сякаш под мене е зинала някоя пропаст и всички ме тласкат към нея. Аз не зная вече как мога да се задържа, не зная какво правя.

Елисавета. Като с доктора. Но аз ще мълча. Разправяй се с брата си. Питаше ме: коя съм?!

Мила. Това още веднаж бих направила. То беше моя длъжност, понеже уважавам себе си... Само тъй аз можех да не изгоря от срам за онова, което... което моя брат си позволява с мене. *(Сяда и безмълвно плаче.)*

Елисавета *(отваря електричеството)*. Плачи, плачи над главата си: тя няма да те изведе на добър край. Като си помисля какво става от един месец насам тук! Стефан понесе плесницата; сиромаша, срамува се и да помене... Подлудихме и децата! Тая заран Василчо се пробудил и се ослушва. „Мамо, пита, кой сече дървата?“ Гледам — плахо детето. „Сънувах, казва, дошъл един човек на вратата, с дигната брадва, и ме пита: къде е баща ти, да го заколя! Той, казва, си беше захлупил главата с един кош, ама аз го познах: оня... на леля Мила... дете би тате!“

Мила *(се изсмива внезапно и веднага дига глава смаяно)*. Аз ли се засмях?!

Елисавета. Смей се. Скоро и цяла София ще се смее. А сърцата ни плачат, нам...

Драгоданоглу *(се втурва с помътен поглед)*. Сбърках вратата на собствения си дом! Доктора — срещнах го, всичко знам. Доживяхме и това. Клетите стари родители, доживяха и те на старини... радост от дъщеря. Защо гръм не порази всички ни! По-леко щеше да е. Той може да тържествува сега, този ужасен човек. Пуснах го да пристъпи прага на къщата ми, а той я запали от четири страни. Години наред ние сме горели и никой да не види. Никой!

Елисавета. Нели аз първа ти казах още на време, когато отворих писмото му и видях...

Драгоданоглу. Разбирах ли аз! Предполагах ли, че моята сестра... Какво си забила нос вземята, погледни ме в очите! Виж в какъв огън ни хвърли ти. В огън сме тук, казвам ви аз! А подпалвача, престъпника се разхожда сега и се смее в себе си, смее се той! Няма съд за такива: те са герои днес... Срегнах го оня ден — мина на другия тротоар. Сега знам защо се той отби! Отби се да не се изсмее в лицето ми. За това. Пожали ме, значи, той... той, чуеш ли, той! Само ти никого не жалиш...

Мила (*тихо*). Защо е всичко това? Защото имах смелост да защитя достойнството си?

Драгоданоглу. А-а! Аз не се чудя вече на смелостта, с която си защищавала своето жалко достойнство. Чудя се на тая смелост, с която отваряш уста и ми говориш по такъв начин. Кажи, безсърдечна сестро, кажи чия... Недей ми казва; аз се боя да го чуя. Не отговарям за себе си... Не, кажи ми всичко! Аз трябва да го зная. Ти си била, ти си и сега тук, при мене, в моята къща. Кой е отговорен пред старите? Мене ще направят отговорен те. Какво каза ти пред доктора? Чия... си била? Чия... чия жена?! (*Към Елисавета.*) По-скоро, кажи ми ти по-скоро каза ли тя това?

Елисавета. Тя каза, мене каза: „Ти си по-малко жена на брата ми, отколкото аз на Христофорова.“

Мила (*изкрещява*). Не бива да разбирате така!

Драгоданоглу (*се отпуща на един стол, обхваща си главата и стене*). Горко ни...

Елисавета. Погледни брата си: плаче.

Мила (*с едно ненадейно движение се намира до него, присяда на колене и слага ръцете си върху лакътя му*). Прости ми. Когато ти плачеш, тук трябва да имам нещо, което аз не мога да разбера. Много се измъчих напоследък и вече не съм в състояние ясно да гледам. Оставете ме да се съвзема. Не е чудно ти да си прав за много работи, за всичко. И сама аз от няколко дни си задавам различни въпроси, на които ми емъчно да си отговоря. Не е моя вина, че обичам Христофорова, душата ми го обича. Той... може... може и да не е, какъвто го мисля... зная ли аз! Душата ми го обича. Защо не ме слуша никой, когато съм откровена? Ето, ще ти кажа, че напоследък с него...

на гробището. И ако искаше той, аз щях да му пристана, защото тук съм много притеснена. Защо ме притеснихте? Но той не иска. И вече няколко пъти една мисъл — неволно... една мисъл ме обзема: защо той не иска?! (*Много горчиво.*) Аз уж разбихах защо — а ето сега не мога да разбера. Оставете ме малко спокойна, да домисля това. Оставете ме само един месец, една седмица. Аз ще се затворя сама и ще мисля: защо той не иска. И ако си отговоря на тоя въпрос — ако си отговоря... (*С върховна болка, която постепенно минова в ужас.*)... някак — не тъй... не тъй, както той да има право... не знам... Тогава аз щесеомъжа за първия, който ми попадне... ще потърся нарочно... най-нищожния!... Ще се омъжа за Чипиловски!

Драгоданоглу (*който е слушал до едно време съвсем притихнал*). Какво каза? Какъв ще потърсиш нарочно? И не те беше срам да го кажеш? Не се допирай до мене! (*Той се изправя възбуден и почва да ходи, а тя се прислани до стената, крайно унижена.*) Нарочно щяла да потърси най-нищожния! Че коя си ти? Една опозорена мома, ето коя си, една опозорена мома!

Мила. Ако ми си брат, млъкни!

Драгоданоглу. Брат? Ти не си ми сестра. Заповядаш ми да млъкна! Ще ми заповядаш ли да кажа, че не си ми сестра? Ние нямаме в рода си такава...

Мила. Ще млъкнеш, защото аз имам живи родители и не съм оставена тебе да ме изтезаваш!

Елисавета (*като на себе си*). Родители... да са тук и те, да те видят и чуят.

Драгоданоглу. Родители не поменувай. Аз имам писмо от тях. Ти си в моите ръце. Те ми пишат да ти свия юздите. Да те вкарам в правия път... Ти си в моята къща, в моите ръце, в моята власт. Аз ще се отнеса тъй, както трябва за една луда, или една...

Мила. Няма да се оставя никому: нито на родители, нито тебе като стока за продан. Кой смее да ме пъха в ръцете на нищожество като Васко Чипиловски!? Повтарям го: нищожество!

Драгоданоглу. Нищожество — за туй ли, че те приема такава, каквата си! Аз го попитах сега, на улицата, и той прие: единственото удовлетворение за човека ще бъде — ти да станеш негова жена... Като се опомниш, ръцете му ще целуваш ти.

Мила. Варварин е той!

Елисавета. О-о!

Драгоданоглу. Позора виси над къщата ни! Ти ще бъдеш жена на доктора.

Мила. Аз ще отида в Русия.

Драгоданоглу. Спасение трябва!... Всеки час, всяка минута е скъпа, позора заплашва целия ни род. Другата неделя ти ще бъдеш жена на д-ра Чипиловски!

Мила. Аз утре няма да бъда тук.

Елисавета. Кажи да видим де ще отидеш?

Драгоданоглу. Аз ще те туря под ключ. Утре доктора ще се пренесе умене, като мой гост, не, като твой годеник. Сам ще ида да го измъкна от хотела му.

Мила. Ти си изгуби ума!

Драгоданоглу. Може би: защото пазя честта си! Утре... сега... ти си годеница и в неделя — жена на д-ра Чипиловски. Ако не бъде с добро, ще те вържа и сам, с тия две ръце, ще те занеса в леглото му!

Мила. Варварин си и ти! Варвари и мръсници сте и двамата! Аз зная сега... Сега ще иска той!

Елисавета *(и препречва пътя).* Къде?

Мила *(се измъква стремително).* У Христофорова.

Драгоданоглу *(хуква след нея).* Чакай!

Елисавета *(полуотваря вратата на балкона но се повръща).* Боже, съседите!... *(Иска да гледа през стъклото на прозореца, но светлината и пречи.)* Нека я видят сега, галената. *(Угася електричеството и пак отива на стъклото.)* О, тя е вече на улицата. *(Иска да отвори прозореца, но не може.)* Нека, нека... прах не даваха да падне върху нея!

Глас *(далечен, като изпод земята).* Спрете!

Елисавета. Какво е това? Хората се хвърлят от трамвая! Олеле, тя — Тя се уби... *(Тича навън.)*

От улицата се чуе неопределен глъч.

ДЕЙСТВИЕ ПЕТО

КАРТИНА I

Адвокатското писалище на Христа Христофоров. Две бюра на едното — телефонен апарат. Около 11 часа сутрин. Слънцето грее през широк прозорец към улицата, дето се мяркат минувачи.

Един писар седи край едното бюро.

Христофоров (*влязъ с папка под мишница*). Преписа ли апелативната жалба?

Писаря (*се подига от мястото си*). Току-що я свърших.

Христофоров. Преди да я подадем, трябва да се телеграфира на тия хора: излишни главоболия и разноски. Пак ще изгубят.

Писаря. Те пишеха оня ден: „Ако е нужно, да се отиде и до царя.“

Христофоров. На куците винаги се струва, че малко са извървели... (*Преглежда получена кореспонденция.*) Телеграмата ще напиша аз. Ти отвори през това време тия писма. Дирил ли ме е някой?

Писаря. Двама селяни: те ще дойдат след пладне; ония, двамата братя, чието дело зимъс защитавахте безплатно, делото за синора. Противника им, който изгуби, сега бил избран за кмет и им се заканил...

Христофоров. Е, та?

Писаря. Защото им се заканил, те пуснали воловете си да опасат нивата му.

Христофоров. И аз да платя глобата зарад тях ли? (*Той звъни на телефона.*) (*Към писаря.*) Не са ли звънели за мене от клуба на партията?

Писаря. Не са.

Христофоров (*в телефона*). Кой е? Няма ли там секретаря? Добре, като дойде, нека се обади. Христофоров.

Писаря. Всички тия писма са от едно място.

Христофоров. Видях пощенското клеймо. От моите избиратели. Чети. (*През време на четенето, което следва, той написва една телеграма и после преглежда книжа из папката си, пушейки.*)

Писаря. Статия за вестника. *(Чете.)* „Историята на една фамилия народни изедници“.

Христофоров. О!

Писаря. Има тук, отстрана, нещо на славянски...

Христофоров. Епиграф?

Писаря. Не е и славянско...

Христофоров. Да не цитират Конфуция на китайски!

Писаря. Не мога да го прочета. Но другото се чете: „Един деветдесет и шест годишен старец, който принадлежи на един род, в който има много столетници, нещо, което е явление по цяла Европа, е слушал от дяда си, който умрял на сто и дванайсет годин, като загинал през едно чумаво време, като му излезли отоци под мишците и цял посинял, че когато той бил двайсетгодишен младеж, слугувал у прапрадядото на избаника на нашата богоспасяема околия, господин Стефо, както го наричаха, когато беше малък и когато ходеше по риза, която не му променяваха по един месец, за да правят економия на сапуна и да станат по-богати...“ *(Четеца, който се е сдържал досега, не може да продължава от смях.)*

Христофоров *(горчиво)*. На две... на четири — и в коша.

Писаря *(къса ръкописа)*. Има и записка при статията.

Христофоров. В коша. Другото?

Писаря. Много засукан подпис, не се чете. Върху лист с надпис „Земледелска банка“.

Христофоров. Какво пише той?

Писаря *(чете)*. Почитаемий господине... Заповедта за моето уволнение, като чиновник при тукашния клон на Земледелската банка, била готова: бил съм говорил на някои селяни добро за вас. Ако си спомняте, ние се запознахме в задния двор на хотела, дето бяхте слезли. Аз бях с един мой колега, който каза, че, ние имаме чест да ви се представим и че сме ваши съчувственици. Вие се учудихте на доблестта ни, както сам се изразихте, и посъветвахте да не се впускаме. Моя другар няма да бъде уволнен, защото има роднина в централното управление на банката. Това ще каже, че не е имало от негова страна доблест, както се изразихте за двама ни, а подлост — да изложи мене, макар че съм женен от шест месеца, а той не е. Питам аз, къде е ту к справедливостта, когато той навсякъде вървеше напред, защото от никого не се бои, па мога да кажа, че и нас другарите си, плаши идори

пари му даваме назаем, без да ги връща... Но не искам да се отклоня, вам и повторно питам къде е ту к справедливостта, когато ако някой е говорил негде, това е той, а не аз — защото мъчно се изразявам, поради един природен недостатък в езика си... (Четеца преглъща смеха си и продължава.) След гореизложеното аз като ваш съчувственик настоявам да употребите всичкото си влияние, защото макар опозиция.

Христофоров (*мрачно*). Ст-ст... Хвърли го там. Друго?

Писаря. Един препис от телеграма.

Христофоров. Чети.

Писаря. „До окръжния училищен инспектор...“ Не е отбелязан града.

Христофоров. По-нататък?

Писаря, (*чете*). „Известно е, представили сте в министерството с ходатайство да бъдат утвърдени петте постановления на селските училищни настоятелства за уволняване седем души мои другари, виновни, че са изпълнили при последните избори своя просветителен и граждански дълг... През това време в селището дете учителствувам аз, върлуваше епидемия, запазен беше всеки вход-изход и противозаконно не се нареди събиране гласовете на трийсет и двама избиратели. Автор на протеста, подписан от последните, съм аз. Нашето настоятелство е опозиционно и няма да държи постановление против мене. Обявявам се дружен с уволнените другари, чакам наказание и ви плюя в лицето! — Звънеков, народен учител.“

Христофоров. Глада има един герой у нас — народния учител. Зачеркни последните думи, „плюя“ и пр., и предай телеграмата в редакцията на вестника. Какво има още?

Писаря. Препис от една резолюция. Тук е писано: „От селската младеж“. Следват много подписи. (*Разгръща листа*.) От петте села. В полза на уволнените учители. (*Чете*.) „Събрани в...“

На телефона се звъни.

Христофоров. И това в редакцията. (*Едно дете гледа през прозореца и стърже с пръст стъкло-то*.) Пропъди онова дете оттам и спусни завесите, много слънце... (*В телефона*.) Кой е? Да, търсих ви. Що? Материал за вестника? Не. Аз няма нищо да напиша. Тук има някои книжа, получени от провинцията: ще ви ги пратя. Аз? Казах

нищо няма да напиша. Нито сега, нито по-късно. Не умора; у мене се яви някакво отвращение. Що? Нищо, когато отвращението е в чувството; опасно е, когато то се яви в мисълта. Да, да, такова отвращение е възможно и въпреки чувството дори. Повод ли? Не чух: снощното заседание на централния комитет? Нямах пред вид него. Все пак — и то може да бъде повод... но за нещо по-определено. Аз ви дирих преди малко да попитам за края. Защо напуснах веднага след обясненията си? Много просто: за да не стеснявам никого. О, разбира се: какво би била една партия без дисциплина! Но дисциплината в един случай задължава, а в друг — отдължава. Какво искам да кажа ли? Кажете ми вие по-напред решението на комитета. Слушам... Мотивировката, да. Как? В моите публични речи имало изрази, в които звучало някакво презрение към народа, презрение ли казахте?! И покрай другите си проповеди, явно противоречащи на програмата, съм нарекъл смешно задължителното упражнение на избирателното право? Отлично формулирано. Но присъдата? Надежда, че няма да се повтори? Позволете, това е най-смешното. Аз ще коригирам тая присъда тъкмо в името на толкова зле защитената дисциплина. Ще я коригирам, като по-върна членската си карта. Не се шегувам. Сбогом. *(Той почва да търси между книжата в бюрото си.)*

Писаря. Тук има още писма за разни произшествия из околията.

Христофоров. Всичко в редакцията. *(Изважда един револвер и го оглежда.)* Тук ли съм го за-хвърлил, като се върнах от изборите! Цял в прах... Моля, поизтрий го там с нещо. *(Дава револвера.)* Де ще бъде тая карта! Не си ли видял членската ми карта?

Писаря. Помня, че момчето от клуба идва миналата седмица да лепи марки — и вие я прибрахте негде.

Христофоров. Да, но няма я. Внимателно, защото е пълен. Дай, ще го отнеса дома, да не ръжда-вее в праха тук. *(Скрива револвера в джеба на панталоните си.)* Но где ще бъде картата! Потърси и ти между тия книжа. А, ето де се подава...

Чудомир Чипловски влиза плахо, сериозен.

Христофоров. О, господине, какво тъй без добър ден. Влезе, като че някой те гони. Що ново? *(Към писаря.)* Вземи ония книжа оттам — за редакцията.

Писаря. А телеграмата?

Христофоров. Да, ето. А картата — на, ще я предадеш лично на секретаря. Чакай. (*Драсва няколко думи върху нея.*) Най-напред телеграмата, после-в клуба. (*Писаря излазя.*) А та идеш от улицата; какво гледаш пък там?

Чудомир (*много глухо*). Аз...

Христофоров. Да не си осъмнал негде — и сега да те боли гърлото? Прощавай, днес аз съм малко възбуден, почти весел, и много приказвам. Знаеш ли; напускам партията.

Чудомир (*прави няколко стъпки и промълвя*). Горко ти...

Христофоров. Горко ми? Ти го изрече с такъв театрален трагизъм! Искаш ли в отговор една поетическа тирада? Азщесебронирамс любовта, ще издигна факела на разума и ще тръгна по пътища и кръстопътища да светя. Кому — няма да търся и избирам; защо — няма да се питам: като светулките, ония нищожни червейчета... Ако не съществува тъмнина, природата нямаше да ги създаде — тях, — каквито са — с техния дивен дар. Рожби на нощта, те светят в нея — и си отиват заедно с нея. От тъмнина идем и сред нощ вървим ние, човеците... Но челата ни греят! Нека ги изправим високо и — да светим с истината, която носим, или в пътя към нея. Любовта е броня на живота, а върховния разум, вложен и в най-дребното творение, е неговия смисъл или факел, осветяващ пътя към смисъла. Природата или дявола ни пращат да живеем и творим светлина, повече светлина; нека я творим през поколенията и вековете, защото това е нашето назначение — и нашия дълг. Вихрушките на площадното партизанство се оказаха декемврийски вихрушки за мене. Нов път ще намеря аз и ще светя с нова светлина: днес отново настана май в душата ми... В душата ми е ето тоя ден, който грее вън.

Чудомир. Просто ме е страх да ти забележа, че денят е много задушен и предвещава буря... Тъй щастлив ми се виждаш сега — и тъй оригинален... Аз имам нещастieto да играя ролята на Балтазара.

Христофоров. Балтазар? Затова ли тъй упорито гледаш стената? Да не виждаш там някое „мане, текел, фарес“?

Чудомир. Бих предпочел Балтараза в историята от Балтазара в пиесата на Шекспира.

Христофоров. А-а, пажа, писмоносеца... Приличам ли аз на Ромео? Не бой се, ние нямаме намерение да мрем, да се самоубиваме. Но няма ли да намериш уместен някой цитат от Шопенхауера? Това

други път съвсем не ти прилича, но сега — както си потъмнял... Аз не обичам твоя философ, той е много стар за млади хора... Да, ние нямаме намерение да се самоубиваме: не се плашим от спънките на живота и при това — сладко е да се живее. И подире, рисковано е да търсиш някого в задгробие то... Съветвам те: никога самоубийство! То е подлост, измяна към живота. Разбрал бих — сам Шопенхауер да си е пръснал мозъка. При неговите идеи то би било, как да кажа... то би било не абдикация, а пълно тържество, освобождение на волята.

Чудомир. Наистина ли си много весел днес? Това е веднаж от толкова време... Аз бих желал да си отида.

Христофоров. Но... но какво има? Какво те е постигнало?

Чудомир. Да беше мене! Т.е. и мене. И тебе.

Христофоров. Но кажи!

Чудомир. Мила...

Христофоров. Мила?! Какво Мила?

Чудомир. Мила... как да се изразя...

Христофоров (*почти грубо*). И казвай най-после!

Чудомир. Аз сам не разбрах. Отидох у стрикови. Там ми казаха... Но аз сам не разбрах. Ще се върна да разпитам.

Христофоров (*го дърпа за ръкава*). Говори като човек, ти ще ме подлудиш! Какво има, какво научи, какво ти казаха: дума по дума!

Чудомир. Казаха ми, че снощи искали да я сгодят за д-ра Чипиловски.

Христофоров. Сериозно?

Чудомир. Сега това не е важно. Искали да я принудят. Тя избягала.

Христофоров. Где?

Чудомир (*много тихо*). Под трамвая.

Христофоров. Под трамвая! Убила се!

Чудомир. Не.

Христофоров. Тежко ранена?

Чудомир. Не.

Христофоров. Тогава?

Чудомир. Това не разбрах. Казаха ми, че била съвсем зле. Викали трима лекари. Консилиум.

Христофоров. Какво казали те?

Чудомир. Не знам. Стрина заплака. Аз се втурнах насам.

Христофоров. Кой са били лекарите?

Чудомир. Сарафов, Петров и... не запомних третия.

Христофоров. Познавам и двамата. Шапката ми.

Чудомир. Опитай с телефона.

Христофоров. Да.

Чудомир. Знаеш ли номерата?

Христофоров. Указателя. *(Звъни.)* Виж в указателя... Кой е? Почакайте мигновение, госпожице.

Чудомир. Ето.

Христофоров. Моля — 912. Чакам. Как? Зает?

Чудомир. Другая — 724.

Христофоров. Тогава дайте 724. *(Към Чудомира.)* Моля ти се, чаша вода. Не, да би имало един... един коняк. В кафенето, тук редом, трябва да има. Заклучи вратата, като се върнеш... *(В телефона.)* Да. Там ли е г-н доктора? Христо Христофоров. Извинете за безпокойството, докторе. Искях да попитам за... за положението на госпожица Мила Драгоданова. Отгатнете моя интерес — и дано нещо не ви стеснява. Да, благодаря... да, откровено. Но не разбирам: няма никакво нараняване, никакво външно нараняване, нели? Има една слаба commotion? Мозъчно сътресение значи това, нели? Слабо: трябва да не е опасно. Не е то главно, казахте? Какво? Вие говорите много глухо. Има някоя... някоя — вътрешно кръвоизлияние! В коя област именно — не може да се знае? *(Чудомир се връща с чаша коняк, заключва вратата и оставя чашата върху бюрото пред Христофорова.)* Но вашето заключение, докторе, вашето заключение? *(Силно развълнуван.)* Що казахте, кое ще покаже, аз не чух! Кажете ясно. *(С крясък)* Аутоп... аутопсията! *(Изпуска слушалката, с блуждаещ поглед.)* Но възможно ли е това!

Чудомир *(полуизвърнат настрана).* Аз я виждах вчера... Тряба зле да са я притиснали снощи. Тя загатваше нещо... Не, нищо не загатваше. Тя дори се замя веднаж.

Христофоров. Любяща, вярваща... и дасе хвърли под трамвая! Кога тя стигна дотам, как тя стигна дотам!... Всичко това е невероятно. Разсъдъка не годопуща. Лекаря... какво каза той? *(Удря се по челото.)* Какво разбрах аз? Ти чу ли какво каза той?

Чудомир. Ти повтори: аутопсия.

Христофоров. Аутопсия? Не беше ли операция? Операция каза той!

Чудомир. Аз много добре чух, ти повтори: аутопсия.

Христофоров. Не! Или пък лекаря сбърка. От смисъла на всичко, което той разказа, излизаше, че трябва да се направи операция. Аутопсия се прави на... на мъртвец. Операция и аутопсия са две различни неща, не можеш ли да разбереш! Аз или лекаря, един от двамата сбърка. *(Смее се неестествено.)* Да, работата е съвсем инак. Зле е, разбира се, един човек, когато му предстои да се подложи на операция, която може да бъде и несполучлива. Но защо именно тая да излезе несполучлива? Един млад организъм издържа и най-рискованите операции. Ти дойде изведнаж и кой знае как направи, та съвсем обезумях! *(Взема чашата с коняк, но я оставя, защото ръката му силно трепере и пирието се разлива.)*

Чудомир. Да питаме отново.

Христофоров. То се знае. Викай!

Чудомир. Кой номер беше?

Христофоров. Забравих. Виж там. Знаеш, в медицината има школи. Една школа лекува някоя болест по една метода, друга — по друга. Има френска школа, немска школа, понякога — английска, руска... *(Иска да бъде подигравателен.)* Струва си да има и българска някаква школа, колкото се касае до речника, и за нея операцията да бъде... аутопсия!!

Чудомир. Най-послед. Буквите бягат от очите ми. *(Звъни.)* Ела, ти трябва да говориш. Кой е там? *(Подлага Христофорову тръбата.)* Говори!

Христофоров. Извинете, докторе. Пак аз, Христофоров. Вие казахте одева — казахте, ще покаже... операцията, или? *(Опира ръце о бюрото и впира поглед в Чудомира, който слуша отговора.)*

Чудомир *(в телефона).* Само туй. *(Дига глава бледен.)* Аутопсията. *(Христофоров отстъпва, олюлявайки се.)* Доктора... той прибави: „Казвам ви откровено, защото вам може би трябва да се каже: имаме пред себе си не дни, а часове.“

Христофоров. Всичко се свърши. *(Отпуска глава со затворени очи.)*

Мълчание.

Чудомир. Христофоров, аз не се съмнявам в твоята мъжественост. Няма да си позволя празни думи на утеха, защото утешителните думи биха унизили скръбта ти. Какво да кажа! Аз ще повторя само, че не се съмнявам в твоята мъжественост...

Христофоров *(равно, болезнено)*. Всичко това можеше да бъде и по-иначе...

Чудомир. Но щом е тъй, както е сега, бъди храбър. И като ти говоря така, не мисли, че аз не страдам. Вие двамата — моите единствени приятели... Страдам за нея — и за тебе, Христофоров.

Христофоров. Само за нея, само за нея — като мене и колкото мене, чиято любов — може би излишъка от чиято любов я уби... нея, която толкова се боеше... Тя каза — то беше на гробището, тя каза...

Чудомир. Какво каза тя? *(Не получава отговор.)* Христофоров, аз ще повикам една кола. Да отидем у тебе, в къщи!

Христофоров *(след мълчание, слага ръка върху рамото на Чудомира и отвърща глава)*. Всичко се свърши.

Чудомир. Ще повикам кола.

Христофоров *(е доближил своето бюро и се оглежда, като че иска да си припомни нещо)*. Аз сам ще си отида.

Чудомир. Ти имаш нужда да бъдеш сам.

Христофоров *(опипва се, търсещ нещо у себе си, после отива към стъклото с вода и налива в чаша)*. Не се безпокой, аз съм вече господар на себе си. *(Вдига чашата.)* Видиш ли, ръката ми нито трепва. *(Пие.)*

Чудомир. Бива ли да те придружа?

Христофоров *(си туря шаиката.)* Остани тук. Ще дойде писаря, кажи му да си иде.

Чудомир *(малко смаян)*. Само за това?

Христофоров *(блуждаещ)*. Искях да кажа... Да, тури, ако обичаш, ония книжа в ред, там, на масата. Ще си отида пеш. Това съвсем ще ме ободри.

Чудомир. Аз ще те придружа.

Христофоров *(нервно)*. Остани тук, казах ти! Като дойде писаря, кажи му да заключи. *(Спокойно.)* Дай си ръката. Благодаря за винаги добрите чувства. И за услугите.

Чудомир. Христофоров, ти ме плашиш. Аз ще дойда с тебе.

Христофоров. Недей ме обижда, Чудомире! Сбогом! *(Излазя.)*

Чудомир (си изтрива сълзите, отива към телефона, звъни веднаж, отминава разсеян. Той взема чашата с коняк, в която са останали няколко капки, изпива ги и отива при телефона, дето се е чул отведен звън). Кой е там? Никого не искам! Никой не е звънил. Е, добре, никого не искам... (Блъсва сърдисто слушалката, отпуща се в креслото и подпира глава на ръката си.)

КАРТИНА II

Стаята на Мила Драгоданова в дома на Стефана Драгоданоглу. В дъното легло.

Мила лежи едва видима от възглавници. Елисавета Драгоданоглу и Марко Петрович са прекъснали разговор и гледат отстрана към нея.

Амели Петрович е дала цяр на болната и отива при другите. Разговорите се водят тихо.

Петрович. Притихна. Заспа ли?

Амели. Повече занесеност, отколкото сън.

Елисавета. Боже! Вестниците какво ли няма да измислят...

Амели. Нека да оставим вестниците; те са най-последното нещо днес.

Петрович. Какви поводи, при такова нещастие?

Елисавета. Всичко могат да измислят. Но Стефан каза: „Тряба да привикваме.“

Петрович. Еднаж жена ми каза, че повечето хора у нас се раждали някак си привикнали на тия и други подобни неща.

Елисавета. Да видите пък Стефан колко се тревожи! Оная вечер той каза: „Като разсъди човек, всъщност, то е слава.“

Петрович (*поглежда жена си*). Да. Българска, гражданска и всякаква друга слава.

Амели. Мила се движи.

Петрович. Клето дете...

Елисавета (*продължава*). Само веднаж, в начало, като му казах: по-добре да не беше...

Петрович (*прекъсва малко нервозно*). И аз тъй мисля.

Елисавета. Той каза: „Да ми бере бай Марко греха.“

Петрович. За жалост. (*Поглежда часовника си*.) Той няма ли да дойде?

Елисавета. Излезе една минута, преди да влезете вие. На аптеката ли отиде...

Петрович. Той не ми трябаше за нещо. Искях само да видя как е това клето дете и да попитам ще се върне ли жена ми за обед.

Амели. Аз ще остана тук. Струва ми се, че не съм излишна.

Елисавета. Останете, госпожо, какво ще правим сами... *(Въздиша.)* Ох, какво ни направи тя! *(Отива към леглото, взема едно стъкло с лек и го оглежда.)*

Петрович *(тихо)*. Но аз не виждам тук някоя особна тревога.

Амели. Само брата е слисан. Господжата... не разбирам! Но той, господина — мисля, че се скри от тебе.

Петрович. Тъй ли?

Амели. Да. Затова — иди си.

Петрович. И добре ще сторя Има яд у мене — и не е момент... *(Сочи с поглед леглото.)* Дори и по този случай, макар че нямам право да се вмесвам...

Амели. Иди си. Аз ще остана. Болната сякаш става по-зле, щом някой от своите и се мерне. Макар че тя нищо не им говори — те сами се досещат и не доближават твърде.

Петрович *(вее си)*. Какъв задух е днес! А тя — идва ли често в съзнание?

Амели. Все по-рядко. *(Чуе се стон и неразбран шепот.)* Ето така: повечето бълнува.

Елисавета *(наклонява ухо над болната, слуша и после отива при другите)*. Пак Христофоров.

Амели. Тя често го повтаря.

Елисавета. Тоя проклет човек, боже!... Единствената причина на всичко, господин Петрович!

Петрович. Недейте издирва причини, госпожо, защото човек често ги намира и там, дето най-малко би желал да бъдат. *(Към жена си.)* Амели, аз ще пратя след пладне слугинята за известия. Нека се надяваме все пак.

Мила. Дайте ми ги. Те са мои. Дайте ми ги...

Амели *(отива към леглото)*. Какво, моя скъпа?

Мила. Куклите... А-а... г-жа... г-жа Петрович. Защо не дойдохте толкова време?

Амели. Нели, Мила, нели ти казах одеве?

Мила. Казахте ли ми? Какво ми казахте? Има ли някой тук?

Амели. Тук са...

Мила *(не слуша)*. Искам да ви кажа... какво беше! Аз съм много болна. Ще — ще умра ли?

Амели. Какво говориш! Нели лекарите бяха тук! Нели те казаха, че няма нищо...

Мила. Няма нищо. Прегърнете ме, госпожо. Искам да ви кажа... Има ли тук някой?

Амели (*я прегръща*). Кажи ми тихичко.

Мила. В огледалото... Елисавета.

Елисавета. Аз съм. Мила.

Мила. Защо не идеш при децата?

Елисавета. Не искам да те оставя. Василчо е в училището, малкия спи... Василчо не искаше да иде на училище: „Мъчно, казваше, ще ми е, защото леля е болна...“ (*Засрамена, тихо на Петровича.*) Тя много обича децата, праща ме при тях.

Петрович. А мене где ще изпратиш, малка моме?

Мила. Ще дойда с вас. Ще стана ваша дъщеря.

Петрович. Браво. Прието. Бързай да оздравееш. (*Вече приближил, той взема ръката и.*)

Амели. Да беше наша дъщеря...

Елисавета (*поглежда недоволно*). Мм...

Мила. Аз... Защо ме люлеете?... Аз нямам никого... (*Ясно и като че радостно.*) Аз съм дъщеря на бога... (*Много тихо.*) На бога...

Амели. Пак се унесе.

Петрович (*целува болната по челото*). Довиждане, госпожо. Предупредихте ли родителите и?

Елисавета. Стефан трябва да е отишъл... На аптеката той няма какво да прави, трябва да е отишъл на телеграфа. Нели, госпожо, той говореше.

Амели. Говореше.

Петрович поздравява со глава и излиза.

Елисавета. Ох, родители... Като гледам и моите — растат: какво ли ми готвят!... Те ще умрат от срам, старите.

Амели. Ще умрат... от срам?

Елисавета. Помислете, госпожо, дъщеря да се убие! Всъщност то не е така, но хората ще го кажат.

Амели. Аз мисля: По-важно е какво казват в дадени случаи нашите съвести...

Мила (*се раздвижва*). Христо!... Влез! Защо не влезеш?

Амели (*отива бързо при нея*). Какво, миличка?

Мила. О, кажете му да влезе. Защо той стои до вратата?!

Елисавета (*дръпва вратата*). Няма никакъв Христо тук!

Мила. А...

Амели (*строго*). Оставете и поне нейните халюцинации.

Елисавета. Ах госпожо, като помисли човек за кого!... Едно време аз... Ще ви кажа по-напред, че баща ми беше много състоятелен човек; после се разсипа; разсипаха го другите...

Амели. Да, омъжихте се за г-на Драгоданоглу, макар че още в гимназията обичахте един офицер. И днес, когато срещнете майора с мустаци надолу и без брада, просто сте отвратена... Аз съм слушала всичко; извинете, че ви прекъснах... Погледнете: умира това дете — в своята любов и обожание може би. Когато една страст отива до такава сюпремна жертва, тя се различава от обикновените човешки страсти; тя има нещо, което ни кара да наведем глава, изпълнени с благоговение. При умиращия християнин се туря изображението на неговия бог. Имате ли тук образа на оня, за когото тя умира? Нека бъде той ако ще би и последния между хората — вие турете неговия образ на гърдите и. Така ще се помирите с нея и с бога.

Елисавета. Колкото за това — и Стефан каза... Изправил се нощес над леглото и, гледа я и говори: „Да би се дигнала, нека прави, каквото ще, нека вземе, когото иска; сам ще ида да моля Христофорова...“ И плачеше, горкия, като някое дете...

Амели. Кой знае... как стават всички тия неща тук! Аз съм чужденка, но живея тъй дълго в България, че не се чувствам вече чужда. И понеже привикнах да гледам през очите на моя мъж, аз намирам около себе си много работи по-добри отвсякъде другаде. Това е за моя резон. Колкото за чувството ми, понякога целия тукашен живот се отразява в него по един особен начин. В тая страна има много слънце, но има и някаква тъмнина, която се разсипва като черен прах дори в сиянието на самата природа. Не е ли то черния прах на един груб живот — с много празници в календара и с никакъв празник в сърцата?... Тая сутрин, когато вашата слугиня дойде да ми извести за нещастieto... слънцето грееше ослепително ярко, но аз имах видението на същия задушителен черен прах! Гледайте насреща планината, която постепенно се загръща сега в тъмни облаци. Само такава природа би била подходяща декора за много неща в българския

живот... Не че другаде не стават страшни работи; напротив, биват и много по-страшни! Но там няма — както тук — онова, което изтръгва от нас пред една трагедия не сълзи на човешко състрадание, а вик на ужас... Дори и когато убиват, там хората убиват сякаш с игла от злато, а не с дърварска секира, както тук — в полите на Витоша.

Елисавета. Госпожо, зная аз, но какво да направя! Като помисля, че ако не беше оня...

Амели (*нервно*). Не са ли това децата ви? Една врата се отвори. Вие съвсем ги забравихте, децата си.

Елисавета. И себе си забравих.

Стефан Драгоданоглу (*вляза, с изпито лице и измъчен поглед*). Колко е тъмно тук! Елисавета, да не са пуснати завесите?

Елисавета. Вън притъмня. Ще вали.

Драгоданоглу. Все тъй ли е?

Амели. Говорете по-тихо... Аз не забелязах подобрение.

Драгоданоглу. О-о...

Елисавета. Г-н Петрович дохожда.

Драгоданоглу. Отиде ли си?

Елисавета. Преди малко.

Амели. Той трябаше да бърза. Изпратихте ли телеграма на родителите си?

Драгоданоглу. Натопих писалката десет пъти. Не можах да напиша нито дума.

Амели. Но, г-н Драгоданоглу!... Те мъчно биха дошли навреме, дори ако вземат първи трен.

Драгоданоглу. Да би могла да се подигне...

Елисавета. Наистина, Стефане, това трябаше вече да се свърши.

Драгоданоглу (*враждебно*). Напиши ти, ако можеш, ти... (*Към Амели*) Кажете ми как да напиша, моля ви се.

Амели. Телеграфирайте: „Мила внезапно заболя. Постоянно иска да види и двама ви. Тръгнете веднага.“ Те като родители ще помислят най-лошото — и все пак ще имат надежда. И ще дойдат наполовина приготвени.

Драгоданоглу. Така трябва да напиша.

Елисавета. Да донеса ли мастило и хартия?

Драгоданоглу. Донеси по-скоро. (*Тя тръгва, но се спира при вратата, щом се заговорва.*) Още неприятност: канят ме в двореца на

вечеря. Пристигнала е една чужда мисия.

Елисавета. В двореца.

Амели. Зная, белгийска — да нотифицира възшествието на новия крал.

Драгоданоглу. Да... Елисавета, казах ти да донесеш мастилото! *(Тя излиза.)* Сега трябва да откажа. За пръв път ме канят...

Амели. Можете ли да помислите друго!

Драгоданоглу. Бай Марко също трябва да е канен. Разбира се, той няма причини да откаже... *(Чуе се стон.)* О, да би могла да се подигне...

Амели. Бедната, тя вече доста дълго почива; има четвърт час.

Драгоданоглу. Лекарите казаха, че няма никаква надежда. О-о... Но где се бави жена ми?

Някой бутва вратата.

Амели. Ето...

Христо Христофоров се явява, държащ шапката си, поглежда леглото, после навежда глава и застава в очакване и съкрушение.

Драгоданоглу трепва силно, но в движението му се извява само изненада.

Амели *(го хваща за ръката и му шепне внушително.)* Г-н Драгоданоглу, аз не се съмнявам в кавалерството ви...

Драгоданоглу *(глухо).* Заведете го при нея.

Амели. Г-н Христофоров! *(Стиска му ръката.)* Отдавна не съм ви виждала... *(Ниско.)* Моите съчувствия... *(Отвежда го при леглото.)* Ето стол, ако обичате. Ще ви оставим сами. *(Към Драгоданоглу, който сам вече е тръгнал към вратата.)* Елате да изпратим телеграмата.

Те излизат.

Христофоров *(се отпуща на коляно край леглото и целува продължително ръката на болната)* Мила, аз съм тук.

Мила *(се движи вече).* Не ги давам, пуснете ме!

Христофоров. Мила, аз съм тук...

Мила. Куклите са мои. Защо ги взехте? Те са мои!... Пуснете ги...

Христофоров. Късно ли дойдох? *(Изправен).* Събуди се, Мила!

Мила. Аз ги бях скрила. Аз ще ги пазя...

Христофоров. Не пазиш ли една искра съзнание за мене...
(*Допира лице до лицето и.*) Една искра съзнание за мене!

Мила (с удивление). За детето!

Христофоров. Какво дете бълнуваш ти, нещастно дете!

Мила. То е щастливо...

Христофоров. Но аз и ти сме нещастни.

Мила. Аз ли?

Христофоров. Аз и ти.

Мила. Кой си ти?

Христофоров. Аз съм Христо... Христофоров.

Мила. А-а... Где сме ние?

Христофоров. В твоята стая. Сега дойдох.

Мила (в съзнание). Христо!... Аз съм много болна... Къде са другите?

Христофоров. Излязоха. Защо ти ме... наказва така?

Мила. Аз исках да дойда при тебе. На улицата — изведнаж се уплаших. Аз идех при тебе, защото не ме пущаха в Русия и ме насилваха за друго... Стефан ме хвана за лакътя. Трамвая идеше. Аз не знаех какво да правя — и не помня помислих ли... когато трамвая идеше... Две големи огнени очи ме ослепиха и привлякоха... После, като че някой ме блъсна много силно; някой ме блъсна... Аз сякаш полетях... Когато отворих очи, един лекар беше над мене. Не беше ли оня?

Христофоров. Кой?

Мила (*съвсем отпаднала*). Ти не знаеш. Аз няма да ти кажа. После — да... За какво приказвах?

Христофоров. За лекаря.

Мила. Те бяха трима. Те казаха... те казаха, че няма нищо. Вярвай, че няма нищо. Само свят ми се вие. Уморих се...

Христофоров (*я обхваща внимателно*). Как те наказах аз — и как ме наказва ти! Как се наказахме един друг — с любовта си... Как се самонаказахме чрез любовта си...

Мила (*като през сън*). Колко ми е добре тъй колко... (*Унася се.*) Къде отиваш? Чакай ме!... (*Много долечен гръм.*) Колата... На колата ли ще се качим? Защо бързаш? Останах...

Христофоров. Мила, аз няма да те оставя Къде ще отидеш ти без мене? Къде ще остана аз без тебе? Ние сме тръгнали, за да се срещнем.

И като се срещнахме, как ще се разделим! Всяка моя стъпка е била към тебе. И всяко твоє дихание бе един зов към мене... *(Тя стене.)* И тоя стон е за мене. Още когато не те знаех, душата ми те търсеше. Твоята душа чакаше, Мила... твоята душа чакаше! Казах ли ти аз нещо, когато те срещнах, каза ли ми ти нещо? Само душите ни трепнаха и се устремиха една към друга, една в друга... Как да ги разделим сега? За кого ще работа аз, за кого ще мисля аз, чие одобрение ще чакам, чие щастие ще гоня! *(Навежда се над нея.)* Моето щастие, Мила, можеше да бъде само твоето щастие...

Мила. Защо посягате! Няма да го оставя!

Христофоров. Що, Мила?

Мила. Детето...

Христофоров. Ти никога няма да бъде майка, нито аз баща... И там, на гробището, и там него ли блънуваше?

По-близък гръм — в стаята съвсем притъмнява.

Мила. Защо е тая кола? Кой отива на гробището? Аз те видях още... още като влязохме... Тя умря...

Христофоров. Мила!

Мила. Аз не искам да умра... Недейте ме убива...

Христофоров *(я прегръща)*. Аз съм тук, аз съм тук...

Мила *(в полусъзнание)*. Тук? Кой си ти? Христе! Те ще ме убият... аз ще дойда с тебе...

Христофоров. Ти ще дойдеш с мене!

Гръм.

Мила. Трагваме ли? Каде отиваме ние? *(Тя прави усилия да се дигне, той я подкрепя.)* А... Ти си тук. Прегърни ме. Аз умирам.

Христофоров. Мила...

Мила. Недей ме оставя, Христо. Страх ме е да умра...

Христофоров. Ние ще умрем заедно...

Мила. Ще умра, убиват ме...

Христофоров. Додето имаш искра съзнание чуй! Аз те чакам! Довиждане, Мила!

Гръмотевица и рукнал дъжд заглушават един револверен изстрел.

Мила *(се изправя во внезапен порив на колене, хвърля търсец поглед наоколо си, вижда Христофорова клюмнал и с един вик, сякаш*

на ужас и щастие едновременно, пада върху него). Христо!

Дъжда постепенно заглъхва заедно с далечното ехо на гърма.

Амели (влязъ). Повика ли тук някой? Г-н Христофоров! Мила...
(Вижда ги мъртви, извиква и се озовава при тях.)

Драгоданоглу влязъ бърже и застава при другия край на леглото — вцепенен с разгърнати ръце. Елисавета се спира край вратата и гледа безсмислено. Амели закрива очи и се навежда над мъртвите. Драгоданоглу се отпуща на колене, опира чело в леглото и плаче.

През това време е станало светло и в последното мигновение слънце озарява прозорците.

Издание:

П. К. Яворов, „Събрани съчинения в пет тома“, Български писател, С.1977–1979, под редакцията на К. Куюмджиев

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.